

MAJOROS MÁTÉ

Marcus Annaeus Lucanus: *A polgárháború 1. könyvének fordítása*

Az alábbiakban Marcus Annaeus Lucanus Bellum Civile (Pharsalia) c. epikus költeményéből olvasható az első könyv jegyzetekkel ellátott verses fordítása.

Kulcsszavak: Marcus Annaeus Lucanus, *Pharsalia*, *Bellum Civile*, eposz, ezüstkor, polgárháború, Caesar, Pompeius

Marcus Annaeus Lucanus (Corduba, 39. november 3. – Róma, 65. április 30.) Kr. u. 1. századi költő tíz könyvből álló epikus költeménye, a *Pharsalia* vagy *Bellum Civile*¹ a római köztársaság bukását dolgozza fel, amelyhez a történelmi kontextust a Julius Caesar és Cnaeus Pompeius Magnus között kirobbant polgárháború szolgáltatja.

Lucanus történelmi eposzának keletkezési idejére tetőzött a római irodalomban egy Ovidiusszal induló, bízvást forradalminak tekinthető folyamat, amely az irodalom és az irodalmi dikció átretorizálását tűzte ki célul. A ránk maradt források alapján ennek az új irodalmi irányzatnak az egyik legekleatásabb képviselője Lucanus. A költő olyan pillanatképeket ragad ki és fűz egybe a polgárháború döntő fontosságú eseményei közül, amelyek a leginkább megfelelnek szerzői intenciójának. Művében elsősorban arra keresi a választ, hogy milyen okokra vezethető vissza a köztársaság válsága, illetve összeomlása, kit, illetve kiket terhel a történelmi felelősség közösségi és egyéni szinten, és hol van a helye mindebben a mindenkori embernek, aki végső soron sohasem lehet

¹ Mivel a modern szakirodalom inkább a *Bellum Civile*, ill. a *De Bello Civili* címeket preferálja a *Pharsaliával* szemben, ezért a továbbiakban én is *Bellum Civile*ként fogok hivatkozni a költeményre. A címmel kapcsolatban ld. SCHACKLETON BAILEY (1988).

teljesen úrrá a saját végzetén, szabad akarata pusztá illúzió, és állandóan ki van szolgáltatva a sors szeszélyeinek. A *Bellum Civile* egyrészt azt mutatja be, hogy mi a következménye annak, ha a mélyben gyökerező belső feszültségek felszínre törésekor egy közösség identitás-válságba kerül, és önmaga ellen fordul, másrészt pedig épp a háború borzalmainak érzékletes bemutatásával válik egyfajta háborúellenes propagandává.

A történelmi tematika költészetben való alkalmazása egyébiránt nem idegen a római irodalomtól. Az a jellegzetesen római attitűd, hogy az eposz elsősorban történelmi eseményekre koncentrál, szembetűnő eltérés a görög irodalmi tradícióhoz képest, hiszen a latin epika központi motívuma alapvetően azt a kérdést járja körül, hogy miben ragadható meg a „rómaiság,” vagyis mit jelent rómainak lenni „másokkal” szemben. Ennek megfelelően Lucanus költeményének is egyrészt az a célja, hogy egy történelmi eseményen keresztül körvonalazza a római identitás mibenlétét, másrészt, hogy ezáltal ápolja azt az irodalmi hagyományt, amely az epikus költészet keretein belül kívánja meghatározni ezt az identitás-tudatot.²

A *Bellum Civile* többnyire csak részletekben született magyar fordításai még a 18–19. században készültek. A mű magyarul először Besse nyei György fordításában jelent meg, „Lukánus első könyve” címmel, 1776-ban, Pozsonyban. Miként azt a fordítás címe is mutatja, a kiadvány csupán a mű első könyvének prózafordítását tartalmazta, és bőven hagyott kívánnivalót maga után, nemcsak azért, mert az eredeti latin helyett jórészt a költemény francia fordításán alapult, hanem azért is, mert azok a részek, amelyeket a szöveg francia vagy magyar fordítója nem értett, nemes egyszerűséggel kimaradtak a fordításból. A *Bellum Civile* következő, immáron verses magyar fordítása Sztrokay Antal nevéhez köthető, aki lefordította Lucanus művének jelentős hányadát, nyomtatásban azonban csak az első öt könyv jelent meg, először a Koszorú évfolyamaiban, majd az első két könyv egy önálló kötet formájában is napvilágot látott 1833-ban, ám a 6–8. könyvek kéziratban maradtak.³ A 19. század folyamán a költeménynek további három teljes magyar fordítása készült egy akadémiai versenypályázatra, amelyek máig a *Bellum*

² REED (2011: 22–23).

³ HAMZA (2019: 2).

Civile utolsó teljes magyar fordításai is, a 20. század ugyanis egy-két ókori költészeti antológiában megjelent rövid részleten túl adós maradt a szöveg modern fordításával: Laky Demeter fordítása 1867-ben, Baksai Sándoré 1869-ben, Márki Józsefé pedig 1885-ben jelent meg.⁴ Ezek a fordítások ugyan figyelembe vehetők az új fordítás elkészítése során, de tekintve, hogy a legutolsó kiadás is csaknem másfélszáz éves, egyrészt nyelvileg és szemléletükben is elavultak, másrészt olyan latin szövegkiadások alapján készültek, amelyek mára idejétmúltak, és korántsem mindig a legjobb olvasatot hozták. Egy új fordítás lehetővé tenné a latin nyelvű eposz szövegének gazdagabb, modern magyar recepcióját. A tartalmi tekintetben is rendkívül gazdag költemény nemcsak „tanít és gyönyörködtet,” hanem számos adalékot és utalást tartalmaz a korabeli aktuálpolitikai viszonyok vonatkozásában, továbbá rengeteg értékes információ található benne az akkori geográfiáról, etnográfiáról és kozmográfiáról is.

Jelen lapszámban a *Bellum Civile* első könyvének verses fordítását adom közre, amelyben a szerző a költemény tárgyának megjelölése mellett a polgárháború kirobbanásának fő okait igyekszik feltárni. Ennek gyökerét a Caesar és Pompeius közti rivalizálásban látja. Az első könyv három nagy tartalmi egységre osztható: az első a bevezető, amelyben a költő kontextusba helyezi a költemény tárgyát, felvázolva azokat az eseményeket és körülményeket, amelyek ismerete szükséges ahhoz, hogy az olvasó megérthesse a háború kitörésének okait; a második Caesar itáliai inváziója és Ariminum elfoglalása; a harmadik pedig az invázió hírére Rómában bekövetkezett pánik bemutatása.⁵ Az első könyv tehát a polgárháborúnak mindössze nyolc napját tárgyalja, és ezen az időtartamon belül is voltaképpen két hozzávetőleges időpont, a 49. ja-

⁴ Az említett kiadások adatai: *Lukánus első könyve*, Bessenyei György (ford.), Pozsony, Landerer Mihály, 1776; *Marcus Annaeus Lucánus Pharsaliája, vagy is polgári háborúja*, Nemescsói Sztrokay Antal (ford.), Pest, Trattner és Károlyi, 1833 (előbb a Koszorú 1831–1832, 1835, 1837, 1839. évfolyamaiban); *Marcus Annaeus Lucanus Pharsaliája vagyis a Polgárháború tíz könyvben*, Laky Demeter (ford.), Pest, Ráth Mór, 1867; *Marcus Annaeus Lucanus Pharsaliája*, Baksai Sándor (ford.), Pest, Ráth Mór, 1869; *Fárzália, vagy: Polgárharc. Hősköltemény 10 énekben. Írta Lukán, Márki József* (ford.), Budapest, Rudnyánszky A., 1885.

⁵ ROCHE (2009: 10–11).

nuár 10–11-én, illetve a január 17-én történt események leírása képezi az elbeszélés gerincét.⁶

A fordítás elkészítése során formahűsége törekedtem, és amennyire azt a metrum jelentette kötöttségek megengedték, igyekeztem az eredeti latin szöveghez tartalmilag is a lehető legközelebb maradni. Ahol azonban a hexameteres versmérték megtartása miatt ez nem, vagy csak kompromisszumokkal volt lehetséges, ott az eredeti szöveg hangulatát és ízét próbáltam meg visszaadni. A fordítás alapjául J. D. Duff, először 1928-ban megjelent,⁷ Giovanni Viansino 1995-ös,⁸ valamint Paul Roche 2009-es⁹ szövegkiadásai szolgáltak. A jegyzetek írásánál elsősorban H. T. Riley,¹⁰ C. E. Haskins,¹¹ illetve Viansino és Roche kommentárjaira, továbbá a Finály Henrik-féle latin-magyar szótár megjegyzéseire támaszkodtam.

Források

- DUFF 1962 J. D. DUFF (transl.), *Lucan: The Civil War Book I–X (Pharsalia)*, London – Cambridge – Massachusetts, 1962.
- HASKINS 1887 C. E. HASKINS (ed.), *M. Annaei Lucani Pharsalia*, London – Cambridge, 1887.
- RILEY 1853 H. T. RILEY (transl.), *The Pharsalia of Lucan*, London, 1853.
- ROCHE 2009 P. ROCHE (ed.), *Lucan: De Bello Civili Book I*, New York, 2009.
- SHACKLETON BAILEY 1998 D. R. SHACKLETON BAILEY (ed.), *M. Annaeus Lucanus: De Bello Civili Libri X*, Stuttgart, 1988.
- VIANSINO 1995 G. VIANSINO (trad.), *Marco Annaeo Lucano: La guerra civile (Farsaglia), Libri I–V*, Milano, 1995.

Felhasznált irodalom

- HAMZA 2019 HAMZA G., *Emlékezés Sztrokay Antalra (1780–1850), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára = Remembering Antal Sztrokay (1780–1850), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences*,

⁶ ROCHE (2009: 11).

⁷ DUFF (1962).

⁸ VIANSINO (1995).

⁹ ROCHE (2009).

¹⁰ RILEY (1853).

¹¹ HASKINS (1887).

Dokumentáció, MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, kézirat, 2019.

REED 2011

J. D. REED, *The Bellum Civile as a Roman Epic*, in: P. Asso (ed.), *Brill's Companion to Lucan*, Leiden – Boston, 2011, 21–31.

Marcus Annaeus Lucanus: *A polgárháború*

1. könyv

1–7. A költemény tárgya; 8–32. A hadviselés borzalmai; 36–66. Nero dicserete; 67–97. A polgárháború fő okai; 98–128. További okok: a Caesar és Pompeius közti rivalizálás; Crassus és Iulia halála; 129–157. Caesar és Pompeius összehasonlítása; 158–182. Róma erkölcsi fertője; 183–260. Caesar átlépi a Rubicont és elfoglalja Ariminumot; 261–295. A Rómából kiűzött Curio Caesar táborába menekül, és arra kéri, hogy vonuljon a város ellen; 296–351. Caesar beszéde katonáihoz; 352–391. Laelius, első *centurio* válasza; 392–465. Caesar magához hívja erőit egész Galliából; 466–522. Rómában kitör a pánik Caesar jöttére, a szenátus elmenekül; 523–583. Vészjósló előjelek; 584–638. Aruns, az etruszk jóspap tisztító szertartása és kedvezőtlen előjeleket mutató áldozata; 639–672. Figulus, a csillagjós jövendölése a közelgő katasztrófáról; 673–695. Egy római asszony lázálma az eljövendő csapásokról

Háborut énekelek, de mi tombolt thesszali síkon,¹
 több volt, mint belharc, az bűn joggalappal: egy oly nagy
 nép daliás jobbját önnön keblébe keverte,
 vérével szennyezte be, és miután a szövetség
 megtört,² egy bűnért küzdött, megrázta a földet 5
 minden erővel, s bár ellenség állt vele szemben,
 sas marcangolt sast,³ ha röpiült fenyegetve a dárda.
 Mily dühe, és mily tébolya ez, polgárok, a kardnak?
 Míg oly háboruban hadakoztok, amely diadal-gyér,
 és gyűlölt népek láthatnak folyni latin vért, 10
 gőgös lesz Babylon,⁴ mit meg kell fosztani Auson⁵
 díszektől, hogy a crassusi árny⁶ nyugalomra találjon.
 Ó, jaj, mily sok föld és tenger lenne miénk már
 ezzel a sok vérrel, mit a polgár jobbjá kiontott:
 hol kel a Nap, hol a csillagokat bújtatja az éjjel, 15
 hol déltájban a nap tüze felforralja az órát,
 hol zordon tél nem lágyul meg az enyhe tavasztól,
 s szkíta⁷ fagyok zárják kristálybörtönbe a tengert.

¹ Az eredeti szövegben *Emathia* szerepel, ami Makedónia egy tartománya volt. Lucanus gyakran a vele határos Thesszália szinonimájaként használja, ahol a költeménynek címet adó Pharsalus városa is feküdt.

² A Kr. e 60-ban titokban létrejött ún. első *triumviratus*, vagyis Caesar, Pompeius és Crassus szövetsége, amelynek értelmében felosztották egymás között a Római Birodalom feletti uralmat: Pompeius kapta Hispaniát és Africát, Crassus Syriát, Caesarnak pedig további öt évre meghosszabbították Gallia feletti uralmát.

³ A sas mint a római *legiók* fő tábori jelvénye.

⁴ Babylon a Parthus Birodalom szinonimájaként szerepel, amelynek királyai a Tigris keleti partján elhelyezkedő Ctesiphon városában székeltek. Babylon városa az Eufratész partján helyezkedett el.

⁵ Közép- és Alsó-Itália őslakosai az *ausonok*, akikről ezt a vidéket Ausoniának nevezték. A költői nyelvben a tágabb értelemben vett Itáliát értik alatta, az „ausoni” elnevezés pedig általában utal a rómaiakra.

⁶ Kr. e. 53-ban Crassus vereséget szenvedett Carrhaenál a parthusoktól, majd a csata után az ellenség törbe csalta és megölte.

⁷ Mint népcsoport: Európa északi részén és Ázsiában élő több lovas nép közös elnevezése, akik híresek voltak ügyességükről nyilazásban és lovaglásban. Mint égtáj: észak; átvitt értelemben az örök tél, a kegyetlenség és az igazságtalanság birodalma.

Seres,⁸ sőt, (ha ilyen van) a föld is, ahonnan a Nílus
feltör, már hódolna nekünk, meg a durva Araxes.⁹ 20
Róma, ha ennyire vágyod az átkos háborút, akkor
sújts le magadra, mikor meghódított a latin jog
már mindent: de az ellenség híján sose voltál.
Most, hogy a városok omladozó fedelekkkel inognak,
s romhalmazzá lóve hevernek Itália-szerte 25
mind a falak, s őrség nélkül tengődnek a házak,
és elvértve akad lakos egykori városainkban;
most, hogy susnyástól susog Ítáliában olyan sok
éve a föld, s munkás karokat követelnek a szántók,
súlyosb károkozó ennél sem a pun,¹⁰ sem az ádáz 30
Pyrrhus¹¹ nem volt: római jobb sebe rejlik a mélyben,
s kardnak nem sikerült még ennyire mélyre hatolni.
Ám, ha Nerónak a sors így készítette elő az
útját – mert az örök birodalmak sokba kerültek
isteneinknek, az ég, amióta a szörnyü gigászok 35
elbuktak, szolgál csak a Mennydörgő Jupiternek¹² –,
nincs a panaszra ok, istenek, ím ez a bűn, ez a gatzett

⁸ Serica lakosai Kelet-Ázsiában. Kína észak-nyugati vidékeit is értették alatta az ókorban.

⁹ Több folyót is neveztek így Armeniában, Mezopotámiában, Perzsiában és Thesszáliában. Lucanus feltehetően az Armeniában (a mai Örményország) található folyóra utal, ami a Kaszpi-tengerbe ömlik.

¹⁰ Hannibal karthágói hadvezér, Róma legveszedelmesebb ellensége, aki a második pun háborúban Rómát majdnem végromlásba döntötte. Miután Hispaniában partra szállt, átkelt a Pireneusokon és az Alpokon is, majd benyomult Itáliába és számos vereséget mért a rómaiakra. Végül Kr. e 201-ben Zamánál győzte le az idősebb Publius Cornelius Scipio Africanus.

¹¹ A görögországi Epirusban élő *molossus* nép, majd egy ideig Makedónia és Görögország királya is, aki a Kr. e. 3. század elején háborút folytatott a rómaiakkal. Pyrrhus hozott először Itáliába elefántot hadjáratai során. Ezt később Hannibal is megtette a második pun háborúban, bővebben ld. a 10. lábjegyzetet.

¹² Iuppiter (gör. Zeusz) Saturnus és Rhea fia, Neptunus és Pluto fivére, Iuno testvére és férje, a legfőbb római istenség, valamint az Olymposon lakó görög istenek feje, az ég, harmat, eső, hó, villám, mennydörgés ura, az egész természet és minden istenek atyja, továbbá az állam és a család főistene és őre.

ily áron kedves; szörnyű Pharsalia síkja¹³
 ázzon a vértől, és a pun árnyhad azon nevelődjön;
 s átkos Mundánál¹⁴ lobbanjon a harc fel utolszor; 40
 Caesar, ez nem elég! Éhezzen csak Perusina,¹⁵
 Mutina¹⁶ szenvedj, s zúzd darabokra kegyetlen a flottát
 Leucas,¹⁷ az Aetna alatt rabszolgai háboru égjen!¹⁸
 Ezzel a polgárharcral azonban Róma sokat nyert,
 mert érted történt. Életpályád, ha bevégzed, 45
 szép kort érve, a csillagokig jutsz: éltet az égbolt,
 s vár epekedve a menny; s ha a kormánypálca után vágysz,
 vagy, hogy felszállj Phoebusnak¹⁹ ragyogó szekereére,
 és lángcsíkot húzva tekints le a földre, mi Naptól,
 bárha szeszélyes, nem fél, enged mindegyik isten 50
 néked, s hogy minek istene légy, s hol akarsz a világon
 majd alapítani országot, rád hagyja a kozmosz.
 Ámde ügyelj, hogy a székhelyedet sem az Északi-sarkra,
 sem pedig azzal szembe ne tedd, ahol izzik az Auster,²⁰
 ferdén fürdetné onnan Rómádat a fényed. 55
 Hogyha egyik részét nyomná súlyod csak a roppant

¹³ Város Thesszáliában, amelyet a Kr. e. 48-ban mellette lezajlott, Caesar és Pompeius közötti döntő összecsapás tett nevezetessé.

¹⁴ Város Hispania déli részén, közel a Gibraltári-szorozhoz, ahol Caesar Kr. e. 45-ben végleg legyőzte Pompeius pártját.

¹⁵ Város Etruriában, ahol Augustus ostrom alá vette L. Antonium, akit végül kiéheztetéssel megadásra kényszerített.

¹⁶ Város Felső-Itáliában, ahol Kr. e. 44–43-ban Decius Brutust ostrom alá vette Marcus Antonius. Itt lelték halálukat a segítségére siető Hirtius és Pansa *consulok*.

¹⁷ Leucas vagy Leucadia sziget a Jón-tengeren. Utalás az actiumi csatára, ami Leucas közelében zajlott le, amelynek során Kr. e. 31-ben Augustus döntő vereséget mért Antoniusra és Egyiptom királynőjére, Kleopátrára.

¹⁸ Utalás Pompeius fiának, Sextus Pompeiusnak Szicíliánál elszenvedett vereségére, akinek zászlaja alatt nagy számban harcoltak rabszolgák is.

¹⁹ Ti. Apollo (gör. Apollón) isten, Iuppiter és Latona fia, Diana (ld. 55. lábjegyzet) testvére, az íjazás és a magasabb szellemi tevékenységek (jóslás, költészet, zene, orvoslás) istene, később a Nap és a Fény isteneként is tisztelték Phoebus néven. Szentélye volt Delphiben és Délos szigetén is (vö. 55. lábjegyzet).

²⁰ Déli szél.

égnek, a tengelye érezné. Tartsd hát a középső
 részén, egyensúlyban; a tündöklő levegő ott
 tiszta legyen, Caesart felhő ne takarja előlünk!
 Fellélegzik az emberiség fegyvertelenül majd, 60
 s minden nép élhet szeretetben; a földet a béke
 ellepi hadviselő Janus²¹ érckapuit berekesztve.
 Már te vagy istenem, és költő keblem ha tetőled
 kapja tüzét, nem kell sem a cirrhai²² titkokat értő
 istent²³ kérni, se Nysából²⁴ Bacchust²⁵ idehívni: 65
 nékem erőt, ha te adsz, elegendő római dalhoz.
 Szólni kíván a szívem súlyos dolgoknak okáról,
 roppant munkának látszik: mi tüzelte az örült
 népet a fegyver után, a világbékénk hova tűnt el?
 Tudjuk, a jósors lánca irigy: nem időzik a csúcson 70
 túl sokat, és ha a súly nagy, alatta nagyobb az esés is:
 Róma se bírta magát. Így meggyengült a világnak
 oszlopa; nincs már messze, a végső óra szorongat;
 ismét itt van az óskáosz: csillagporos örvény
 csillagokat sodor össze, a tenger az üstökösöktől 75
 forr, föld nem kíván terjedni: előnti a tenger
 partjait, és bátyjával a Hold is szembe akar majd
 menni: elég! Meredek pályán kettős fogatát nem
 hajtja, magának akarja a nappalt! És az egész mű
 megbomlik, darabokra esik szét majd a világrend. 80

²¹ A kezdet és a vég, tágabb értelemben véve tehát az év, az idő istene, akit általában kettős arccal ábrázoltak. Azt a szentelt átjárót, amelyen át a római hadsereg ősi szokás szerint harcba vonult (és feltehetően a harcból is ezen át tért vissza a városba) Janus isten szobra díszítette, ezért templomnak is tekintették. Kapuja ezért békében zárva volt, háborúban pedig nyitva állt.

²² Cirrha, Delphi révvárosa. Delphiben volt Apollo jósnőjének székhelye, Phocisban. Átvitt értelemben jelenti magát a delphoi jóshelyet is.

²³ Ti. Apollót.

²⁴ Hegy vagy város, ahol a monda szerint Bacchus nevelkedett és lakott. A mondák hol Thrákiába, hol Ázsiába, hol Indiába teszik.

²⁵ A bor fiatal istene, boristen, és innen a polgárosodás és a lelkesedés istene is, Iuppiter és Semelé fia. Neve gyakran jelenti átvitt értelemben magát a bort is.

Nagyság végzete önmaga: fák nem nőnek az édig,
 gazdagságnak a sorsa is ez. Fortuna²⁶ haragját
 egy népnek sem nyújtja azon nép ellen, amely már
 földön s tengeren úr. Balsorsod, Róma, magad vagy!
 Három urat szolgálisz:²⁷ zsarnokság vész-köteléke 85
 még ezelőtt nem volt sohasem rábízva tömegre.
 Összhang nélküliek, kiket elvakított a mohóság!
 Mért jó ez? Míg föld tengert, földet levegő tart,
 míg szekerét hosszú pályáján görgeti Títán,²⁸
 s csillaggal van az út kikövezve, mikor jön az este, 90
 társuralomban nem lesz hűség, mert hatalom nem
 tűr társat. Hidd el, hogy nem kell messzire menni
 más néphez, hogy példával szolgáljon a végzet,
 mert első falainkra kifröccsent már a rokonvér.²⁹
 Akkor sem föld, sem tenger nem volt a hatalmas 95
 dühnek díja: urak kicsi menhelyért marakodtak.
 Ám egyetértés nélküli összhang gyorsan elillan.
 Mesterséges volt ez a béke: közöttük a harcnak
 Crassus volt akadálya, miként kettészeli karcsú
 Isthmos³⁰ a kettős tengeri árt, megbontva a habját, 100
 s földje nem engedi, hogy keveredjenek, ámde, ha nincs ott,
 Ión meg az Égei-tengerek egyberohannak: eképpen
 Crassus amint meghalt, nyomorult, ki a szörnyü vezérek
 fegyvereit fékezte, latin vérrel feketítve
 szír Carrhaet,³¹ úgy Róma dühét pártus baj okozta. 105
 Arsaces,³² abban a háboruban többet veszítettünk,

²⁶ A végzet, a sors és a szerencse istennője, aki az emberi dolgokba nem vaktában avatkozik be, hanem aszerint, hogy épp kinek akar kedvezni vagy nem. Itáliában különösen Antiumban (ma: Anzio) és Praenestében (ma: Palestrina) volt szent helye.

²⁷ Utalás az első *triumviratus*ra. Bővebben ld. a 2. lábjegyzetet.

²⁸ Itt a Napisten, Sol, Hyperion fia. Átvitt értelemben maga a Nap.

²⁹ Utalás Romulus és Remus történetére: Remust megölte ikertestvére, Romulus, Róma alapítója és első királya, amiért gúnyolódva átugrotta az új város földből még épphogy csak kiemelkedő falát.

³⁰ Korinthuszi földszoros, ami elválasztja egymástól a Jón- és az Égei-tengert.

³¹ Ld. a 6. lábjegyzetet.

mint hinnéd: polgárharcral sújtottad a vesztet.
 Kard oszt ketté államot, egy nagy népnek a sorsa,
 mely leigázott földeket és tengert, s a világot,
 nem képes rá, hogy két embert megzabolázzon: 110
 elvágta Párkák³³ rút kézzel Júlia³⁴ éltét,
 és a rokonságnak kötelékét is vele együtt,
 s vitte magával az éjszinü nászfáklyáit a sírba
 szörnyü jelekkel. Mert, ha adott még volna a végzet
 néked időt idefent, képes volnál egyedül rá, 115
 hogy fékezd férjed, s fékezd a szülődet is: össze
 fonnád karjaikat, kardot kiszakasztva kezükből,
 mint sógor meg após közt tették ezt a szabin nők.³⁵
 Hűségük megtörte halálod: nincs akadály
 háborunak. Lángolt a vezérek harci erénye: 120
 Magnus,³⁶ félsz, nehogy egykori tetteid árnyba borítsák
 újak, s elhervassza kalózkoszorúdat a gall vész;³⁷
 téged hajt, Caesar a temérdek munka, a harcvágy,
 és másodhegedús szerepet nem tűr a szerencséd;

³² Parthia első királya, Kr. e. 250 körül. Itt most átvitt értelemben vett utalás a parthusokra.

³³ A három Sorsistennő: Klóthó, „a fonó”, Lakhesis, „a kiosztó” és Atropos, „az elháríthatatlan.”

³⁴ Iulius Caesar lánya, Pompeius felesége. Caesar és Pompeius házassággal is megerősítették a köztük létrejött szerződést (ti. az első *triumviratust*, ld. 2. lábjegyzet): Pompeius Kr. e. 59-ben elvette Caesar lányát, Iuliát. Iulia azonban Kr. e. 54 őszén meghalt, és ezt követően Caesar és Pompeius kapcsolata is megromlott.

³⁵ Utalás a szabin nők történetére, akiket Romulus vezetésével erővel elraboltak, és feleségül vettek az első rómaiak. Miután atyáik és új férjeik háborúba kezdtek egymással, kibékítették őket.

³⁶ Pompeius mellékneve. Ezt a megszólítást először hadserege használta Líbiában, majd a név használatát Sulla erősítette meg tekintélyével, miután Pompeius legyőzte Domitius Ahenobarbust és szövetségesét, Iarbas királyt. Jelentése: „nagy”. Lucanus a költemény során általában *Magnusként* hivatkozik Pompeiusra.

³⁷ Pompeius számos nép felett diadalt aratott, köztük a kilíkiai kalózkodók felett is, akiket, annak ellenére, hogy hatalmas hajóhaddal rendelkeztek, és rettegetben tartották a Mediterráneumot, mindössze negyven nap alatt térdre kényszerített. A győzelmet követően Pompeius diadalmenetben vonult be Rómába, és az ekkor tiszteletből neki adományozott babérkoszorúra utal Lucanus.

már sem Caesar nem visel el senkit maga mellett, 125
sem Pompeius. Hogy fegyvert ki ragadt jogosabban,
senki se tudja; erős érvek szólnak ki-ki mellett:
isten Caesarhoz, de Cato Magnus fele hajlott.
Összecsapásuk egyenlőtlen volt: egyik idős már,
elszakította vezéri szereptől rég a togája,³⁸ 130
hírneve, hogy ne apadjon a békében, s nyugalomban,
sok mindent ígér a tömegnek, egészen a népkegy
hajtja, saját színházában tobzódik a tapsban,
s nem frissíti erőit, igencsak bízva korábbi
jósorsában. A „Nagy” név³⁹ már csak mint hiu árnykép 135
áll, ahogyan zsíros földben tör a tölgyfa az égbe,
ősi ruhákat hord: a vezérek szent adományát,⁴⁰
s már csak súlya miatt áll, rég nem erős gyökerekkel
markol a földbe: kopasz koronával karmol a szélbe,
és csak a törzsével, nem a dús lombjával ad árnyat; 140
első szellőtől meginog bár, és kicsavarja
majdnem, amíg körülötte szilárd szálfa magasodnak,
csak neki jár ki a tisztelet. Ám Caesar nem üres név,
volt hadi hírneve és egyfajta erénye, amely nem
hagyta nyugodni, csatát, ha veszít, neki az csak a szégyen; 145
féktelen és buzgó, ha harag, ha remény utasítja
fegyvert fogni, vasát nem bánja, ha vér feketíti,

³⁸ A rómaiak nemzeti öltözete, egy félkör alakú szövetdarab, amit a vállukon átvette hordtak, és leért egészen a földig. A római polgár ebben jelent meg minden nyilvános helyen, de csak békeidőben vagy békés ügyekben járva viselték, ezért jelenti mind a római nemzetiséget, mind a békét és a békés foglalatosságot.

³⁹ Az eredetiben *magni nominis*. Vö. 36. lábjegyzet.

⁴⁰ Utalás a latin *tropaeumra*, ami eredetileg a csatamezőn állított győzelmi jel volt, eleinte rudakból, amelyre felaggatták az ellenségtől zsákmányolt fegyvereket és hadi eszközöket. A későbbiekben kőből vagy ércből készült. A szokás a görögöktől származik. Vö. Verg. *Aen.* 11, 5–11: „Körbe lenyesve az ágait, egy tölgyet tesz a dombra, / fényes fegyvereket felakaszt rá, meg hadizsákmányt, / hadvezető Mezzentiusé volt, most a tiéd már / ó te Hadúr, diadalmi jelül; véres sisakát is, / majd dárdáit a hősnak, a kétszer hat helyen átlótt / mellvértjét, bronzpajzsát balról ráteszi, aztán, / még elefántcsontdíszű kardját is felakasztja.” (Ford. Kartal Zsuzsa).

úzi saját sikerét, és őt pártolja az isten,
 mindent elpusztít, ami őt, aki legmagasabbra
 tör, gátolja, s örül, ha romok jelzik neki útját. 150
 Mint villám, mit a felhőkből présel ki a szélvész:
 nagy dirr-durr közepette hasítja az égnek azúrját,
 megrettentí az embereket, leigázza a nappalt,
 reszketnek, s szemeik kápráznak ferde tüzetől;
 tombol egén, és hogyha az útját semmi sem állja, 155
 nagy pusztítást végez, amíg járkal fel-alá, és
 merre a szem csak lát, szétszórt paraszát szedi össze.
 Ez vezetőknek az ok; de a harc mezejébe közös mag
 is hullott, ami minden erős nemzetnek a veszte.
 Mert a világ meghódítása után a szerencse 160
 mérhetlen gazdagságában tesped az erkölcs:
 fényűzésre beszélte a fosztogatás meg a rablás;
 nincs mérték építésben, se aranyban; az éhség
 finnyás lett; és férfiak úgy öltöznek, ahogy még
 nők is szégyellnek; hősök nevelője, az ínség 165
 elmenekült, s ami csak romlásba taszítja a népet,
 jött mindenhonnan; megnyújtották a határát
 birtokaiknak: a föld, melynek szántotta Camillus⁴¹
 durva ekeje rögét, s Curiusnak⁴² az ősi kapait
 tűrte sokat, kontár telepesnek igája alatt nyög. 170
 Ennek a népnek már nem a béke adott nyugodalmat,
 fegyvere már nem aludt, és nem táplálta szabadság.
 Innen a könnyü harag, s mire indított a szegénység:
 hitvány bűn, és háboruban termő hiu díszek,
 hont leigázni, s hogy mértéke a jognak erő már; 175
 kényszerített törvény, néprendelet innen erednek,

⁴¹ Marcus Furius Camillus, római államférfi, aki hétszer volt haditribunus és ötször diktátor. Megszervezte az állandó római hadsereget, elfoglalta Vei városát, és legyőzte a gallokat. Róma második alapítójaként tartották számon. Kr. e. 365-ben halt meg.

⁴² Marius Curius Dentatus, aki Publius Cornelius Rufinus konzultársaként több ízben is vereséget mért Pyrrhusra, és győzelmet aratott a szamnizok fölött is. Kr. e. 270-ben halt meg.

s konzullal⁴³ jogokat tipró tisztségviselők is;
 innen a pénzen vett hatalom, meg a megvehető nép,
 s hogy káros hivatalhajsza emészti a várost,
 mely Marsnak korrupt mezején évente megújul;⁴⁴ 180
 innen a kapzsi kamat, meg a mindig torkos adósság,
 és megtört hitelek, meg a háboru: haszna sokaknak.
 Caesar át is kelt sebtében a jégszivü Alpok
 csúcsain, emlékezve, mi várja: csaták meg a szörnyű
 háboru. És a kicsiny Rubico⁴⁵ habját, hogy elérte, 185
 nagyszerü képe hazájának felrémlik előtte:
 átsüt az éj kormos leplén neki bánatos arca,
 falkoronás feje hószinü hajzuhataggal ezüstös,
 karjai meztelenek, cafatokban lóg frizurája,
 és remegő hangon megkérdi: „Hová igyekeztek? 190
 Harcjeleim hova hozzátok, hősök? Ne tovább, ha
 joggal, polgárként jöttök!” Félsz mart a vezérnek
 tagjaiba, s haja égbemeredt, fékezte a léptét,
 s bénultság tartotta nyomát a pataknak a partján.
 Majd így szólt: „Ó, Mennydörgő,⁴⁶ te, ki Tarpei bércről⁴⁷ 195

⁴³ A *consulok* Rómában a királyság után évenként választott legfőbb tisztségviselők (szám szerint kettő), a köztársaságban a katonai és jogi hatalom letéteményesei, akik kezdetben királyi hatalommal rendelkeztek. Mint az állam fejei, jogukban állt a népet és a szenátust összehívni, ezek ülésin elnökölni, egyszersmind mindkét gyűlés végzéseit és határozatait jogerőre emelni. Háborúban ők voltak a fővezérek, vezették a sorozást, a katonaszedést, és a hadizsákmány sorsáról is ők intézkedtek. A *praetori* hivatal felállításá előtt ők voltak a bírák, az igazságszolgáltatók, továbbá ők kezelték az állam pénzügyeit is. Kezdetben csak patríciusok, később plebejusok is betölthették a tisztséget. A *consulokat* a népgyűléseken (*comitia centuriata*) választották az előző *consul* vagy *interrex* (helytartó, kormányzó) vezetése alatt.

⁴⁴ A *Campus Martius* vagy Mars-mező, egy Tiberis melletti térség, amely eredetileg a Tarquiniusok tulajdonát képezte. Miután elűzték őket, a terület az államra szállt, és a rómaiak Marsnak szentelték; innen az elnevezés. Itt tartották az évenkénti népgyűléseket, amelyek keretében az állami tisztségviselőket választották, ezért a *campus* gyakran ezeket is jelenti.

⁴⁵ Kis folyó Itáliában, ami Augustus előtt az Itália és Gallia Cisalpina közti határ volt.

⁴⁶ Ti. *Iuppiter Tonans*, a „mennydörgő Iuppiter.”

nézed e nagy város falait, s ti, Iúlushi törzsnek⁴⁸
fríg⁴⁹ penatésai,⁵⁰ és ti is, égberagadt Quirinusnak⁵¹
titkai, és te, Latin Jupiter, te, ki Alba hegyén ülsz,⁵²
vestai láng,⁵³ s legfőbb istennőnk, Róma,⁵⁴ könyörgöm,
pártold szándékom; téged nem fog dühödötni
200
úzni e kard; ime, én, Caesar vagyok itt, aki győztes
szárazon és vizen, és katonád most is, ha kívánod.
Az, csakis az, ki az ellenségeddé tesz, a bűnös!”
Erre a dús habon átkel, eloldva a háboru fékjét,
zászlóaljaival; mint tikkasztó Libiának
205
pusztáján, ha közel van az ellenség, az oroszlán
guggol várakozón, dühe míg meggyűlik egészen;

⁴⁷ A capitoliumi hegy – amelyen Iuppiter, Iuno és Minerva templomai együtt voltak –, délnyugati, meredek, sziklás magaslatát nevezték Tarpeius-heggynek. Erről a hegyoldalról dobták le büntetésül a halálra ítélt gonosztevőket.

⁴⁸ Régi patríciusi nemzetségnév Rómában, amelynek eredetét Aeneas fiára, Iulusra, vagy más néven Ascaniusra vezette vissza. Vö. Verg. *Aen.* 1, 286–288: „Majd így ősoktól születik meg a trójai Caesar, / Óceanig birodalma, a híre a csillagokig tart, / Július az, ki a híres névvel idézi Iúlust.” (Ford. Kartal Zsuzsa).

⁴⁹ Trójai vagy általában véve kis-ázsiai, átvitt értelemben a rómaiak mint Aeneas utódai.

⁵⁰ Római házi istenek, a család és a ház belügyeinek védőistenei.

⁵¹ Romulushoz mint istenséghez Quirinus néven imádkoztak, miután a monda szerint csodálatos körülmények között eltűnt. Vö. Ov. *Fast.* 2, 491–496: „Volt egy hely, melynek neve régen Kecse-mocsár volt. / Törvényt Romulus ott ült az övéi felett. / Egyszer csak beborul, felhők gomolyognak az égen, / s nagy felhőszakadás zápora zúdul alá. / Csattan az ég, a leget villám tüze vágja keresztül. / Futnak... A Mars kocsiján égbe suhant a király...” (Ford. Gaál László).

⁵² Utalás Róma anyavárosára, Alba Longára, amelyet a monda szerint Ascanius, Aeneas fia alapított Latiumban, Itália Rómától délre fekvő partvidékén. Az itt található albai hegyen volt egy Iuppiternek szentelt templom, ahol Iuppitert mint a latin szövetség védőjét *Iuppiter Latiaris* néven tisztelték.

⁵³ Vesta Saturnus és Rhea leánya, Iuppiter és Iuno testvére, aki a tűzhelynek és egyszersmind a háziasságnak, illetve a tűzhelyen lobogó tűznek is az istenasszonya. Más néven Ilia, mivel kultusztát Aeneas hozta Itáliába Trójából. A neki szentelt tűzre, amit nem hagytak kialudni, papnői vigyáztak. Kezdetben négyen, később hatan voltak, harminc évig álltak az istennő szolgálatában, és a legszigorúbb szüzességre voltak kötelezve.

⁵⁴ A város védőistene, akit külön templomban tiszteltek.

majd vad farka amint felkorbácsolta haragját,
 felborzadt a sörénye, s széles szája morog nagy
 hanggal, tépje a mór sebesen repülő kelevéze 210
 bár, vagy széles melléből álljon ki gerelyhad,
 nem számít, sebe mennyire súlyos, a fegyveren áttör.
 Egy kicsi forrás ontja vizét a vörös Rubiconnak:
 habja kicsiny, valahányszor a forró nyár tüzesíti,
 kígyózik völgyek mélyén át, s mezsgyevonalként 215
 áll szigorún auson lakosok meg a gall legelők közt.
 Habjait ekkor a tél edzette, növelte a terhes
 Cynthia szarva,⁵⁵ mi harmadik éjszaka hordta esőjét,⁵⁶
 s langy Eurus⁵⁷ lehelése nyomán izzadtak az Alpok.
 Elsőként a patakba feláll ferdén a lovasság, 220
 hogy felfogja vizét, s így megszelidítve a sodrást,
 már könnyű átkelni a többi csapatnak a gázlón.
 Caesar, a túlsó partra amint átért, a habokból
 felbukkanva, tilos mezején állt Hesperianak.⁵⁸
 „Itt – szólt – itt hagylak béke, s megbecstelenített 225
 jog, Fortuna, követelek. El innen messze, szövetség!
 Már eleget hittünk nektek, jöjj, háboru, ítélj.”
 Így szólt, míg seregét sürgette serényen az éjnek
 leple alatt, baleári parittyánál⁵⁹ sebesebben,
 s nyílvesszőnél is, mit a pártus a háta mögül ló, 230
 s rátör Ariminumra⁶⁰ a szomszédban, fenyegetve;
 nap tüze csillagot űz, csak a Hajnal csillaga fénylik.

⁵⁵ Ti. a Hold, vagyis Diana istennő. Cynthus: hegy Délos szigetén, Apollo és Diana szülőhelye. Erről a szigetről kapta Apollo *Cynthus*, Diana pedig *Cynthia* melléknevét. Diana Iuppiter és Latona lánya, Apollo nővére, és többek közt a vadászat, a Hold és az éjjeli búvölés istennője. Itt most mint holdistennő a Hold szinonimájaként szerepel.

⁵⁶ Ti. három napon és három éjszakán át esett az eső folyamatosan.

⁵⁷ Délkeleti szél.

⁵⁸ Nyugat v. nyugati ország. Néha Itália (mivel Itália a görögöktől nyugatra feküdt), néha Hispania. Itt most Itáliát jelenti.

⁵⁹ Baleár-szigetek (a mai Mallorca és Menorca) lakói, akik hírhedtek voltak a parittyavetésben való jártasságukról.

⁶⁰ Város a Rubicon mellett, Umbriában. A mai Rimini.

S fölkel a Nap már, hogy láthassa a háboru első
 forgatagát; s hogy, hogy nem, az isten, avagy dühös Auster
 műve, de gyászugarát felhóhad verte bilincsbe. 235

Rögtön, amint a sereg csatasorba felállt, hogy a megszállt
 főtéren leszegezze a harcjeleit, recsegő érc,
 s harsonaszó hasított a kegyetlen kürttel a légbe.
 Megtört csendje a népnek, az ifjú felkel az ágyból,
 s nyúl is a fegyver után, mit a szent penatésre szegeztek, 240

hosszú béke miatt ez volt kéznél: fonadékgig
 foszlott, póre kerek pajzsok, csorbult hegyü lándzsák,
 s rozsdaharapta, kopott kardok feketélltek a kosztól.
 Ismert sashadak és honi harcijelek tünedeztek
 föl, s látják a sereg közepén kimagaslani Caesart, 245

megfagy erükben a vér, félsz fagy-keze fogja le testük,
 s szívük csendjében titkos panaszok kavarnak:
 „Mily szörnyű falaink, hogy a gallokhöz közel állnak,
 átkos e hely, mi kiadja övéit! Béke honol már
 minden nép közt, csend s nyugalom; mi vagyunk a vad első 250

tábora és zsákmánya. Szerencse, ha napkeleten, vagy
 észak jégmezein laknánk, jobb lenne: bolyongók
 otthonait megvédeni, mint Latium kapualját.
 Elsőként láthattuk a durva senónt,⁶¹ meg a dúvad
 kimbet,⁶² Líbia háboruját, s teuton⁶³ rohanását: 255

Róma felé valahányszor a sors meglengeti öklét,
 itt van a háboru útja.” Eképp sírtak kebelükben,
 mert fájdalmuk nem mert nyíltan jajra fakadni;
 mint a madár, ha a tél jégbörtöne tartja bilincsben,
 hallgat a föld, és nem zúg, mélyen hallgat a tenger, 260

⁶¹ Kelta nép Gallia Lugdunensisben, illetve az ettől származó népcsoport Felső-Itáliában.

⁶² Germania északi részén élő barbár népcsoport, akik déli irányba vándoroltak, és elárasztva Galliát mindenfelé nagy pusztítást végeztek. Számos római sereget visszavertek, végül Kr. e. 102-ben Aquae Sextiaenél és Kr. e. 101-ben Vercellaenél Caius Marius mért rájuk megsemmisítő vereséget.

⁶³ Germán nép, ami a kimberekkel együtt megtámadta Itáliát, és rettegésben tartotta Rómát, míg Marius legyőzte és csaknem teljesen kiirtotta őket.

oly nagy a csend. Éjnek fagyos árnyait oldja a fény már,
 íme a sors habozó szívüket serkenti tüzével
 harcra, s a késlekedő szégyent is elúzi egészen;
 és Fortuna is arra törekszik, hogy vezetőjük
 joggal támadhasson: okot nyújt fegyvereiknek. 265
 Pártos tisztviselőit,⁶⁴ amint Gracchust⁶⁵ is, elúzta,
 törvényt sértve a kétszívü városból a Szenátus.⁶⁶
 Ők a vezér táborhelyére sietnek, ezekkel
 tart a merész Curio,⁶⁷ ki a nyelvét áruba adja:
 ő harcolt a szabadságáért egykor a népnek, 270
 s felfegyverzett főurak ellen a pórt uszította.
 És a vezért, hogy gondok emésztek, látta, s a száját
 szóra nyitotta: „Amíg hangom segítette a pártod,
 Caesar, ellene volt a Szenátus bár, a hatalmad
 meghosszabbítottuk, a szószékhez nekem akkor 275
 volt jogom, és, aki ingadozott, megnyertem ügyednek.
 Ám miután törvény szava nem hallatszik a harcban,
 önként tűröm a számüzetést, honi isteneimtől
 távol; polgárrá a te győzelmed fog avatni.
 Míg kétség közepette haboznak erőtlen a pártok, 280
 lépj! Felkészültnek mindíg ártott a halasztás.
 Több jutalomnak az ára egyenlő félelem és baj.

⁶⁴ Ti. Quintus Cassius Longinus és Marcus Antonius néptribunusokat, akiket mint Caesar-szimpatizánsokat megfenyegetett a két akkori *consul*, Marcellus és Lentulus, hogy a Gracchusok sorsára fognak jutni. Emiatt az éj leple alatt elmenekültek a városból, és Caesarnál kerestek menedéket Ariminumban.

⁶⁵ Utalás a Gracchusokra: Tiberius Gracchus mint néptribunus földreformot indítványozott, és addig sürgette, míg az optimaták pártja, amelynek élén akkor Publius Scipio Nasica állt, erőszakosan megölte Kr. e. 133-ban. Öccse, Caius Gracchus is néptribunusként több demokrata törvényjavaslatot sürgetett, míg az optimata-párt Opimius konzul vezetésével Kr. e. 129-ben őt is megölte.

⁶⁶ Ti. a két pártra szakadt városi lakosság.

⁶⁷ Caius Scribonius Curio, tehetséges szónok, kezdetben Pompeius párthíve volt, de később átpártolt Caesarhoz. A *senatus*ban Caesar érdekeit képviselte Pompeiusszal szemben, majd tribunusi megbízatásának végén, épségéért aggódva Caesarhoz menekült Ariminumba. Könnyelmű és erkölcstelen ember hírében állt, végül Afrikában esett el a Varusszal és Iubával vívott csatában.

Gallia kétszer öt évig adott munkát seregednek,
 mekkora földrész! Róma neked gondot nem okozhat,
 hódítsd meg! Ha tiéd, a tiéd lesz majd a világ is. 285
 Nem várnak hosszú diadalmenetek hazatérve,
 és Capitoliumok sem kérik szent koszorúid;
 mindent felfal az éhes irigység, népet aligha
 fogsz leigázni veszélytelenül; hatalomban a vő nem
 tűri apósát; nem tudjátok elosztani úgysem, 290
 jobb, ha tiéd a világ!" Így szólt, s a vezért, ki egyébként
 is hajlott hadakozni, olyan mértékű haragra
 lobbantotta, miként „hajrá” is az élisi hátast,⁶⁸
 mely ki akar már törni, habár még csukva a korlát,
 ajtókat dönget, s fenyegetve feszíti a závárt. 295
 Fegyveres osztagait szólítja a harci jelekhez,
 s rögtön, amint odagyűlt, a tekintete csillapította
 csődületük, s miután csendet kér jobbjá, eképp szól:
 „Bajtársak! Győzelmet akik tíz éve arattok
 már velem, osztva a háboru sok-sok ezer veszedelmét, 300
 vérünk ezt érdemli, mi Észak jégmezein hűl?
 Alpok alatt töltött teleink, a halál meg a sok seb?
 Úgy rázkódik Róma a háboru zúrzavarától,
 mintha az Alpokon át közelítene épp a punokkal
 Hannibal:⁶⁹ újoncok töltik meg erős seregünket; 305
 erdő flottává hal; a földön s vízen is úzik
 Caesart. Mit várjak, ha az ellenfél lobogója
 fekszik előttem, amíg gallok hordái hörögnek
 hátamban? Most tégy minket próbára, Szerencse,
 most, amikor pártolsz, és hívnak a mennyek a csúcsra. 310
 Jöjjön a hosszú béke puhány vezetője az így-úgy
 összeszedett katonáinak élén, és toga-fedte
 társai: szájhős Marcellus,⁷⁰ meg holmi Catok is.⁷¹

⁶⁸ Utalás a versenylovakra és az olimpiai játékokra, amelyeket a Peloponnészoszi-félsziget észak-nyugati részén található Elis tartományban rendeztek, a rajta keresztül folyó Alpheios völgyében.

⁶⁹ Ld. 10. lábjegyzet.

Pompeiust megvásárolt, külföldi cliensek⁷²
 fogják tán gyarapítani, míg regnál sok időn át? 315
 Évei még nem is engedik, és diadalszekeret kap?⁷³
 Méltóságairól, miket elragadott, sose mond le?
 Már nem is említem, hogy szerte a föld meg az éhség
 is szolgálja.⁷⁴ Hadát, ki ne tudná azt, hogy a fórum
 mennyire félte, mikor különös kör övezte a rémült 320
 bíróságot: a gyászteli kardok fénykoronája,
 s Pompeius hada nem habozott védgyűrűbe zárni,
 törvénytörés közepébe berontva Milót, aki bűnös?⁷⁵

⁷⁰ Caius Claudius Marcellus, *consul* Kr. e. 49-ben, aki *consultársával*, Cornelius Lentuluszal együtt Caesar ellensége volt.

⁷¹ Ti. Marcus Porcius Cato Uticensis (a többes szám pejoratív értelmű). Született Kr. e. 95-ben, és mint a köztársaság és a régi római állam barátja, ellenfele volt mind Caesarnak, mind Pompeiusnak, a polgárháború kitörésével azonban végül összefogott Pompeiusszal és a *senatussal* Caesar ellenében. A thapsusi ütközet után öngyilkos lett az afrikai Uticában Kr. e. 46-ban.

⁷² Általában alacsonyabb társadalmi helyzetű, szegényebb emberek, akik mint védencek önkéntes és kölcsönös haszon által biztosított, alattvalói viszonyban álltak egy náluk hatalmasabb, gazdagabb patrónussal, aki a különféle szolgálataikért cserébe képviselte jogi érdekeiket, és anyagilag is támogatta őket. Így tartományok és népek is választottak maguknak patrónust Rómában. Ezeket szintén *clienseknek* nevezték. Itt elsősorban azokra a népekre kell gondolni, akiket Pompeius leigázott Hispaniában, Africában, Asia Minorban, és a világ más részein, s ezáltal oltalma alá kerültek.

⁷³ Róma törvényei szerint harminc éves kora előtt senki sem kerülhetett be a *senatusba*, diadalmenetet pedig csak *consul* vagy *praetor* tarthatott. Ennek ellenére Pompeiusnak Domitius és Iarbas legyőzése után (vö. 36–37. lábjegyzet), bár akkor még csak huszonégy éves volt, sikerült kiharcolnia, hogy diadalmenetet tarthasson.

⁷⁴ Ti. a gabonaimport Kr. e. 57-ben *proconsul*ként öt évig Pompeius kezébe került. Plutarkhosz megjegyzi ezzel kapcsolatban, hogy Clodius, Pompeius ellenlábas a „azt az ellenvetést tette, hogy a törvényt [ti. a gabonatörvényt] nem az élelmiszerhiány miatt hozzák, és a gabonahiány csak azért keletkezett, hogy elő lehessen terjeszteni ezt a törvényt, és Pompeius új hivatalával újból életre keltse és visszaszerezze megfogyatkozott és hanyatló hatalmát. Mások azonban az egészet Spinther *consul* mesterkedésének tartották, aki ezzel Pompeiust nagyobb hivatalhoz akarta kötni, hogy őt küldjék ki Ptolemaiosz király kibékítésére.” Vö. Plut. *Vit. Pomp.* 49 (ford. Máthé Elek).

⁷⁵ Titus Annius Papianus Milo, Cicero barátja, Publius Clodius ellenfele, később gyilkosa. Cicero az ő védelmében mondta *Pro Milone* c. védőbeszédét. Pompeius ezt követően egyedül volt *consul*, és hogy megakadályozza a zűrzavart, amellyel Clodius barátai

Most sincs otthon, ahol kora végett lennie kéne:
 polgárharchoz szokva hevíti a háboru átkát, 325
 s célja tanítóján, Sullán⁷⁶ túltenni a bűnben.
 Mint ahogyan vad tigriskölykök sem szelidülnek,
 míg az anyáik példáját Hyrcan⁷⁷ berek őrzi,
 s míg velejük csordák le vadászott vére dagasztja,
 Sulla vasát így kívánod, Magnus, nyalogatni: 330
 szomjadat oltja, s erőssé tesz. Nem túri a szennyes
 száj, ami kortyolt már vérből, hogy a torka hevüljön.
 Meddig húzódik még máris hosszú hatalmad?
 Hol van a bűn mértéke? Te elvetemült, a te Sullád
 arra tanítson meg legalább, hogy uralmadat elhagyd! 335
 Harcolt tengerjárta kalózzal, a pontusi fáradt
 kényúrral,⁷⁸ kit alig győzött le a külhoni méreg,
 s Pompeius diadalmai közt Caesar lesz a végső,
 mert győztes sasait nem akarta letenni parancsra?
 Hogyha el is veszik éntőlem munkámnak a bérét, 340
 hát legalább járjon ki a hosszú háboru díja
 hadseregemnek: bárki alatt diadalmat aratna!
 Fáradt, vén katonám hova menjen a háboru végén?
 Hajlékot leszerelt gyalogom kap-e? Hát veteránom
 szánthat-e földet? A meghurcoltaknak lesz-e házuk? 345
 Mit gondolsz, a kalóz, Magnus, majd jobb telepes lesz?⁷⁹

fenyegettek, erős őrséget állítottatott a Forumra. Pompeius ezt, bár törvényellenes volt, Milo védelmében tette, Caesar azonban itt ezt kétségbe vonja, és arra céloz, hogy így próbálta megfélemlíteni a bírakat és a tanúkat Milo érdekében. A gyilkosságért végül Massiliába száműzték, ahol meg is halt.

⁷⁶ Pompeius Sulla egyik legsikeresebb és leghűségesebb hadvezére volt. Feleségül vette Aemiliát, Sulla mostohalányát is, akiért (meglehetősen megalázó módon) elhagyta korábbi feleségét, Antistiát. Vö. Plut. *Vit. Pomp.* 9.

⁷⁷ Hyrcania tartomány Ázsiában, a Kaszpi-tenger déli partján. Párducok, leopárdok és tigrisek tanyájaként tartották számon.

⁷⁸ Mithridatész, király Pontusban (Fekete-tenger déli partvidéke), akit három háborúban győzött le Sulla, Lucullus és Pompeius. Végül, miután fia, Pharnakész fellázadt ellene és ostrom alá vette, várában öngyilkos lett.

⁷⁹ Vö. 37. lábjegyzet.

Vedd fel, vedd fel a már régen győztes hadizászlót;
 használjuk, van erőnk! Mindent eldob, ki tagadja
 jussát felfegyverzetteknek. Pártol az isten:
 nem zsákmányt keresünk, s nem uralmat a fegyvereinkkel; 350
 szolgálatra ítélt várost védünk meg uraktól.”
 Így szólt; ám a tömeg kétség közepette morajlott,
 vívódott belül. Otthoni isteneik, s a kegyesség,
 elméjük bár vad, s vérszomj duzzasztja a keblük,
 megtörik őket; az átokverte vas és a vezér-félsz 355
 mégis győz. És Laelius, első centuriója,⁸⁰
 már veteránjelvényt hordott, és tölgykoszorút, mert
 megmenekített egy polgárt, fennhangon ekképp szól:
 „Hogyha szabad, te, a római név legfőbb vezetője,
 s jogszerű azt, mi igaz, hangos szóval kifejeznem: 360
 túlságos türelem fékezte idáig erőid,
 ez panaszunk. Tán nem bízol bennünk meg eléggé?
 Míg forró vérünk életben tartja a testünk,
 s míg bátor kezeink tudják forgatni a lándzsát,
 tűröd uralmát és csúf békéjét a tanácsnak? 365
 Polgárharcban győzni talán ily nagy nyomorúság?
 Rajta, vezess Scythián,⁸¹ Syrtis⁸² vendégszeretetlen

⁸⁰ A római hadsereg *legiói cohorsokból* (zászlóalj), *manipulusokból* (a *legio* alosztálya, a *cohors* harmadrésze, 120 ember) és *centuriákból* (kezdetben 100, majd 60 ember) álltak. A *legio* a római hadsereg legnagyobb katonai egysége, 10 gyalogos *cohorsból* (kb. 3000 ember) és 300 lovasból állt; később a katonák száma 4200 és 6000 között ingadozott. Egy *cohors* tehát a *legio* tizedrésze, ami 3 *manipulusból*, az pedig 6 *centuriából* állt. Az itt említett Laelius rangja *Primipilus* (*Primipilarius* vagy *Primus Centurio*), tehát a rangidős *centurio*: az egyes *centuriák* élén álltak a *centuriók*, az azokból álló *manipulus* élén pedig az. ún. rangidős *centurio*. A *Primipilus* a *triariusok* (dárdások) első *manipulusának centuriója*, ami a *tribunus militaris* (a *legio* főtitestje, minden egyes *legióban* 6 volt) után következő rang. Itt vitték a *legio* ezüst sasát is. Nagyjából a mi alezredes, esetleg ezredes rangunknak feleltethető meg. Mások szerint a *pilus* általában a *triariusok* hadosztályának neve volt, és e szerint jelentheti a *triariusok* valamennyi *centurióját* is.

⁸¹ A szkíták országa, bővebben ld. 7. lábjegyzet.

⁸² Tengerparti homokzátony. Két tengeröblöt is neveztek így Afrika északi partján: *Syrtis maior* (észak-afrikai tengerparti nagy zátony) és *Syrtis minor* (észak-afrikai tengerparti kis zátony).

partjain át, s forró fövényén tikkadt Libiának:
 hadseregünk odahagyta a földet, amint leigázta,
 s Oceanus dölyfös habját evezője betörte, 370
 s Rhenus⁸³ hullámát hasította az északi-sarkon:
 az dolgom, hogy teljes erőm szolgálja parancsod.
 S nem polgártársam, Caesar, kire harsan a kürtöd.
 Tíz sikeres hadi vállalatunk lobogóira, bármely
 ellenségen vett diadalra megesküszöm én, hogy 375
 testvérem keblébe, szülőm torkába merítem,
 s várandós nőmnek méhébe, ha kéred, a kardom.
 Bár borzadva, de kész mindenre teérted a jobbam:
 isteneket fosztok ki, ha kell, s felgyújtom a szentélyt,
 tábori láng olvasztja a pénzverdének a szobrát;⁸⁴ 380
 tábort állítok tuscus⁸⁵ Tiberisnek a habján,
 s Hesperiában sem félek tábort kijelölni;
 nem számít város, földig letarolni ha vágyod,
 faltörő kossal fogja kezem döngetni falát, míg
 szétveri, még ha e város, amit rombolni parancsolsz, 385
 Róma is.” Így szólt, s ráhelyeselt minden csapategység,
 készek akármely hadjáratra, kezük felemelve
 ígérték. Oly nagy kiabálás tört a magasba,
 mint amilyen zaja támad a földrebukó vagy az égbe
 visszadöfő fáknak, ha recseg hajlongva az erdő, 390
 thrák⁸⁶ Boreas⁸⁷ mikor Ossa⁸⁸ fenyős sziklái között fúj.
 Caesar, látva a hadseregében a kedvet a harchoz,
 és, hogy kedvez a sors, hogy a fáradság a szerencsét
 el ne odázza, a gall földön szétszórt katonáit
 hívja, s Róma felé igyekeznek a zászlajaikkal. 395

⁸³ A Rajna folyó Gallia és Germania között.

⁸⁴ Az eredetiben *numina monetae*, ti. volt Rómában egy Iunónak szentelt templom Moneta néven, ahol a pénzt verték.

⁸⁵ Etruszk, etrusiai.

⁸⁶ Thrákia tartomány, a mai Rumélia területe.

⁸⁷ Északi szél.

⁸⁸ Hegy Thesszáliában.

És a Lemannus-tó⁸⁹ meredek partján odahagyták
 táborukat Vogesus⁹⁰ meredélyei közt, mi a görbe
 partot övezte, s a mord lingont,⁹¹ kik festik a fegyvert.
 Elhagyták habját Isarának,⁹² amely nagy utat jár
 meg, s egy még hiresebb hullám folyamába suhamlik,⁹³ 400
 már nem hordja nevét, amikor tengerbe hanyatlik.
 Megszabadul hosszú őrségtől szőke ruténus;⁹⁴
 gyenge Atax⁹⁵ megörül, hogy a római flotta odébb áll,
 és a határt megtolva a Varus⁹⁶ Itália vége;
 szent kikötő sziklás keblében tombol a tenger, 405
 Herkulesé: nincsen joga hozzá sem Caurusnak,⁹⁷
 sem Zephyrusnak,⁹⁸ a Circius⁹⁹ úzheti partjainál csak
 játékát, s biztos kikötőjét zárja Monoecus:¹⁰⁰
 kétes part itt fekszik, amit hol a föld, hol a tenger
 egymást váltva ural, miután kiözönlük a roppant 410
 Oceanus, s miután hullámai visszavonulnak.
 Távoli égtájról jön a szél görgetni a tengert?
 Hordja, s elengedi? Vagy vándor Téthysnek¹⁰¹ a másik
 csillag¹⁰² csobban a habjaiban, ha az éjszaka holdas?
 Vagy tüzesöklü Titán fodrozza fel Oceanust, s hogy 415
 tápláló nedűjét igya, csillagokig csalogatja?
 Az vizslassa, ki érdeklődik a kozmosz iránt; nem

⁸⁹ Tó Helvetiában, a mai Genfi-tó.

⁹⁰ A Vogézek a mai Elzász területén.

⁹¹ Népcsoport Gallia Celticában, a mai Langres vidékén.

⁹² Folyó Galliában, ma Isére.

⁹³ Ti. a Rhône-ba.

⁹⁴ Kelta nép Gallia Aquitaniában, a mai Rouergue-ben.

⁹⁵ Parti folyó Gallia Narbonensisben, ma Aude.

⁹⁶ Folyó Gallia dél-keleti részén, ma Var.

⁹⁷ Északnyugati szél.

⁹⁸ Nyugati szél, ami Itáliában enyhe időt hoz.

⁹⁹ Egy Galliában gyakori, éles, hideg, északnyugati szél.

¹⁰⁰ Hegyfok és kikötő Liguriában, ma Monaco.

¹⁰¹ Tengeri istennő, Uranus és Vesta lánya, Oceanus neje, a folyó és a tengeri nimfák anyja. Átvitt értelemben maga a tenger.

¹⁰² Ti. a Hold.

kívánom kikutatni, a sok mozgást mi okozza,
 tartsa titokban az ég. Aki akkor tartja Nemetest,¹⁰³
 és Aturus¹⁰⁴ folyamát, hol a part kanyarogva ereszti 420
 könnyen a tengert át, s Tarbellicus¹⁰⁵ állja az útját,
 felszedi harcjeleit: Santon¹⁰⁶ megörül, hogy odébb áll,
 és Biturix,¹⁰⁷ meg a Suesson¹⁰⁸ a sok harctól kimerülve,
 és Leucas¹⁰⁹ meg a Rhenus,¹¹⁰ a dárdavetésben a legjobb,
 Sequanus,¹¹¹ lovait ki a legjobban zabolázza, 425
 Belga, kaszás szekerek szerzője s jó kezelője,
 Arvernus,¹¹² ki hazudja magát a latin rokonának,
 hogy Trójából származik,¹¹³ és a tüzeskebelű nép,
 Nervius¹¹⁴ is, ki szövetséget megszegve megölte
 Cottát,¹¹⁵ s Szarmata,¹¹⁶ kit bő nadrágjával¹¹⁷ utánoz 430

¹⁰³ Germán néptörzs Gallia északi részén.

¹⁰⁴ Pireneusokból eredő folyó Aquitániában, amely áthalad a tarbellicusok vidékén, és az Atlanti-óceánba torkollik, ma Adour.

¹⁰⁵ Nép Aquitániában.

¹⁰⁶ Kelta néptörzs Gallia Aquitanica tengerpartján, a Garonne torkolatától északra, a mai Saintonge tartományban.

¹⁰⁷ Nép Gallia Aquitanicában. Két törzsük volt: Biturgies Cubi, a mai Berry, fővárosa Bourges, és Biturgies Vivisci vagy Ubisci, a mai Bordeaux táján.

¹⁰⁸ Harcias nép Gallia Belgicában, a mai Soissons vidékén.

¹⁰⁹ Gall nép Gallia Belgica dél-keleti részén a Matrona (mai Marne) és a Mosella (mai Mosel) folyók között, a mai Toul környékén.

¹¹⁰ Nép Gallia Belgicában, fővárosa Durocortorum volt, a mai Rheims.

¹¹¹ Nép Galliában, ami a Saône folyó és a Jura-hegység közti területen lakott.

¹¹² Gall nép Aquitania vagy Celtica vidékén, a mai Auvergne-ben.

¹¹³ Egyesek szerint lehetséges, hogy Lucanus itt összekeveri az arvernusokat szomszédaiikkal és riválisaikkal, az aedusokkal, akik azon törzsek közé tartoztak, akiket a rómaiak rokon népek tartottak. Mások szerint az arvernusok a trójai Antenorra vezették vissza eredetüket, aki Trója pusztulása után a monda szerint egy kis csapattal Itáliába jött, és ott megalapította Patavium (mai Padova) városát.

¹¹⁴ Hatalmas germán nép Gallia Belgicában, akiknek területe a Sabis (mai Sambre) folyótól egészen az óceánig terjedt.

¹¹⁵ Quintus Aurunculeius Cotta, katonatiszt Caesar seregében, akit társával, Quintus Titurius Sabinusszal és katonáikkal együtt megleptek a téli táborban a nerviusok, és lemészárolták őket, míg Caesar Britanniában volt.

¹¹⁶ A mai Lengyelország és Oroszország nyugati területein élő, ázsiai eredetű lovasnép.

¹¹⁷ Vö. *Ov. Tr.* 3, 10, 19; 4, 6, 47; 5, 10, 34.

Vangiones,¹¹⁸ meg a durva Batáv,¹¹⁹ kit a harsona görbe
 érce tüzel harcolni; amerre özönlik a Cinga¹²⁰
 habja, amerre Rhodanus¹²¹ Arart¹²² hurcolja magával
 tenger iránt, és merre a hegycsúcsok meredélyét
 hósisakos szirtek közt lakja a nép a Cebennán.¹²³ 435
 Biztonságban műveli Picton¹²⁴ a földjeit, és nem
 fognak az ingadozó Turonok¹²⁵ táborra tekintni.
 Párádban kúrálja magát, Meduana,¹²⁶ a dühtelt
 Andus,¹²⁷ már a Liger¹²⁸ kedves hulláma üdíti.
 S megszabadult ragyogó Genabum¹²⁹ Caesar seregétől.¹³⁰ 440
 Trevir,¹³¹ örülhetsz most már, mert a csaták tovatűntek,
 És te, Ligur,¹³² most már hajanyírt, egykor hajözön hullt
 bár a nyakadra, „hajjas gall”¹³³ népet mind megelőzve;

¹¹⁸ Germán néptörzs a Rajnánál, a mai Worms tájékán.

¹¹⁹ Kelta népcsoport a Rajna legészakibb ága és a Maas folyó közti szigeten (insula Bavorum).

¹²⁰ Az Iberus (mai Ebro) mellékfolyója, ami a Sicorisba (mai Segre) ömlik Hispania Tarraconensis területén, ma Cinca.

¹²¹ Folyó Galliában, a mai Rhône folyó.

¹²² Folyó Galliában, ami a Rhodanusba ömlik, ma Saône.

¹²³ Hegység Gallia Narbonensisben, a mai Cevennek a Francia-középhegységben.

¹²⁴ Nép Gallia Aquitaniában, a mai Poitiers vidékén.

¹²⁵ Kelta néptörzs Gallia nyugati részén, Gallia Lugdunensisben, a mai Touraine-ben.

¹²⁶ Folyó Gallia Belgicában, a mai Maine.

¹²⁷ A Loire-től északra lakó gall néptörzs.

¹²⁸ Folyó Galliában, ma Loire.

¹²⁹ Város Gallia Lugdunensisben, a Liger északi partján, a carnutes kelta néptörzs fővárosa. Caesar kifosztotta és felgyújtotta, de később újjáépítették Civitas Aurelianorum néven. Ma Orléans.

¹³⁰ 436–440: Ez az öt sor minden bizonnyal utólagos betoldás. A legrégebbi kéziratok nem hozzák, és alapos vizsgálat után Grotius is elutasította. Hiányzik továbbá az 1469-es római és az 1505-ös velencei kiadásokból is. Egyesek úgy vélik, a szakasz Cuiacius betoldása, Cortius szerint azonban Marbodius Andinus, rennes-i püspök írta bele, hogy földijeit kedvében járjon.

¹³¹ Nagy germán néptörzs Gallia Belgicában, az Alsó-Rajna bal partján. Fővárosuk Augusta Trevirorum volt, a mai Trier.

¹³² Genua körül lakó itáliai néptörzs.

és kik utálatosan vérrel békítik a zordon
 Teutatest¹³⁴ s szörnyű Hesust¹³⁵ fene áldozatokkal, 445
 és Taranist,¹³⁶ ki vetekszik a szkíta Diána¹³⁷ tüzével.
 Bárdok,¹³⁸ a háboruban pusztult hősöknek a lelkét
 énekekben hosszú időre megőrzitek, úgy, mint
 költőink, és ontjátok gond nélkül a sok dalt.
 S ti, druidák,¹³⁹ ismét rítushoz meg a barbár 450
 szertartáshoz fordultok, hogy vége a harcnak.
 Csak nektek lehet istenről meg az égi titokról
 tudni, avagy nem tudni; berek mélyében időztök,
 lakva a szent ligetet; s úgy tartjátok, hogy az árnyak
 csendes ölü Ereboost,¹⁴⁰ Pluto¹⁴¹ sápadt uradalmát 455
 nem keresik: lélek, mi a testet uralja, marad, csak
 más létsíkon; hogyha igaz, mit zengtek, az élet
 csak fele még a halál. Nagy Medve,¹⁴² de boldog a néped:
 önnön tévelygése miatt nem fél a haláltól,
 melynél nincs szörnyűbb. Készek fegyverre rohanni 460
 hőseik, és lelkük nem fél a halált befogadni,

¹³³ Ti. Gallia Comata, Gallia azon része, amely utoljára került római fennhatóság alá, és amelynek lakosai még ezután is sokáig hosszú haját hordták, szemben Gallia Cisalpina többi törzseivel, akik átvették a római szokás szerint rövidre nyírt hajviseletet.

¹³⁴ A gallok egyik legfőbb istene, akit a rómaiak Mercuriusszal azonosítottak.

¹³⁵ A gallok egyik istene, akit emberáldozattal engeszteltek ki. Rendszerint a hadifoglyokat áldozták fel neki. A rómaiak Marssal azonosították.

¹³⁶ Iuppiter, vagy helyesebben a dörgő isten (Thunar) neve a galloknál és a britannusoknál. Taranucusnak is nevezték.

¹³⁷ Dianát a szkíta Taurisban is tisztelték a Fekete-tenger partján (a mai Krím-félszigeten), ahol véres emberáldozatot mutattak be neki.

¹³⁸ A gallok költői és dalnokai.

¹³⁹ A régi kelták főpapjai Galliában és Britanniában.

¹⁴⁰ A sötétség istene, Khaos fia. Átvitt értelemben maga az Alvilág, a halottak országa.

¹⁴¹ Saturnus és Rhea fia, az Alvilág istene.

¹⁴² A Nagy és Kis Medve (Ursa Maior és Minor), két csillagkép az Északi-sark körül. A mitológia szerint a Nagy Medve Kallistó, Lykaón arkádiai király lánya, akit Iuno féltékenységéből medvévé változtatott, Iuppiter pedig ezt követően a csillagok közé helyezte. Átvitt értelemben gyakran jelenti magát az Északi-sarkot, illetve Északot, továbbá az ott lévő vidékeket és népeket.

gyáva, ki annyira félti, hisz élete visszajön úgyis.
 És ti, akik távol tartjátok a belga hadaktól
 hosszú hajú Caicot,¹⁴³ jöttök Rómába a Rhenus
 vad partjától, hadd prédálja a földet a barbár. 465
 Caesar hadseregének a színe-javára tekintve
 tettvággyal telt el, s szétszórva Itália szerte
 hírével megtölti a környék városait mind.
 Ám a valós félelmekhez rémhír is adódik,
 megfertőzi a nép szívét, plántálva jövőendő 470
 vesztét, és táplálja azonnal a háboru lángját
 hírnöke: téves híreket ad szám nélküli nyelve.
 Hol bikatermő lankáit Mevania¹⁴⁴ nyújtja,
 mondják, már a merész csapatok viadalra rohannak,
 s merre a Nar¹⁴⁵ behatol Tiberis habjába, kegyetlen 475
 Caesarnak vad százada szétszóródva masíroz;
 és hogy minden sast és összeszedett hadijelvényt
 hozva vonul sűrű csatarendben a nagy sereg élén.
 S úgy látták, nem olyan, mint élt emlékezetükben:
 zord, magasabb s a levert ellenségénél iszonyúbb volt. 480
 Őt követik Rhenus meg az Elba között lakozók is,
 honjuktól és jégföldétől messze szakadva;
 s elfoglalják vad népek, ha akarja a várost
 római szem láttára. Ekképp gerjesztik a rémhírt
 aggodalommal, s bár nincsen gazdája a bajnak, 485
 attól félnek, amit kitaláltak. S nemcsak a köznép
 retteg rémületében; a Curia, és az Atyák is
 felpattannak a helyükről, a Szenátus is elfut:
 átkos háboruról rendelkezzen csak a konzul.
 Azt sem tudva, mitől kell félni, keres menedéket, 490

¹⁴³ Nép Germania északnyugati partján az Amisia (ma: Ems) és az Albis (ma: Elba) folyók között.

¹⁴⁴ Város Umbria Rómához legközelebb eső részén, amelynek legelői híresek voltak termékenységükről, a mai Bevagna.

¹⁴⁵ Kénes vizű folyó Umbria és Picenum határán, ami a Tiberisbe ömlik nem messze Ocriculumtól, a mai Nera.

és menekül fejvesztve a nép, ahová viszi lába
vaktában, míg hosszú sorokban, sűrű sereggel
törnek előre. Falánk tűzvész koronázza, hihetnéd,
házaikat, s már nem sok híja, hogy összeomolnak:
így menekültek eszetlen a városon át a bolondok 495
rémületükben, mintha talán az volna egyetlen
mentsvárunk vészhelyzetben, hogy az ősi lakukból
elmenekülnek. Mint, amikor dühös Auster a roppant
tengert visszataszítja a zátonytól Libiánál,
és a vitorlás árbocrúd reccsenve törik szét, 500
míg matróz s kapitány a hajót elhagyva a tatról
vízbe veszejt magát, s közben széthull a hajótest,
s önmaguk ássák hullámsírjukat; így igyekeznek
harcba a városból. Már senki se hallja a kortól
gyenge szülője szavát, férjet nem fékez a hitves 505
könnye, s erőtlen az otthoni Lár¹⁴⁶ is, hallva fohászuk,
mely kétséges boldogulást kér: és nem időztek
otthon, a hőn szeretett városra tekintenek egyszer
még, s mennek; kérlelhetlen tör előre a köznép.
Nagyságot mily könnyen ad isten, s mennyire késik 510
védeni azt! Idejön Caesar, s prédául a várost,
mely leigázott nemzetek és népek tömegétől
nyüzsgő, és befogadhatná keblébe a teljes
emberiséget, a gyáva kezek könnyen neki adják.
Ellenség amikor bekeríti a római harcost 515
külföldön, s védelme csak egy gyengécske cölöpsánc,¹⁴⁷
éjjel a sebtében rögtönzött torlasz ölében,
sátrának mélyén álomba merülve szunyókál:
téged azonban, Róma, ha hallják, háboru van, már

¹⁴⁶ A Lárook házi istenek a családi tűzhelyen vagy annak közelében. Egyes hagyományok szerint Mercurius isten és Lara nimfa gyermekei. Két nagy csoportjuk a *Domestici* és a *Compitales*: előbbieket a házi istenek, az elhaltak jótékony lelkei, míg utóbbiak az utak, az ország stb. védőistenei.

¹⁴⁷ A római katonai tábor erősítése mindössze egy árokból, mögötte a kiásott földből emelt töltésből és egy cölöpfalból állt.

hagynak is el; nem töltenek egy estét se falad közt.	520
Ekkora félelemért jár mégis, jár a bocsánat: mert Pompeius fut, félnek. Remegő szívüket nem vígasztalja reménye jövőnek, sőt, tanusítja, hogy még rosszabb jön: jelenésekkel beborítják isteneink az eget, földet, s tengert fenyegetve.	525
Nem mindennapi csillagokat látott a sötét éj: látta, hogy izzik az ég lángoktól, és, hogy a légűrt szörnyű hullócsillagok, üstökösök rohamozzák ferdén, és meteort, mi uralmat vált le a földön. Csalfán csillámlott felhőtlen időben az égbolt, s változatos formájú tüzek szikráztak a légben: hol hosszú alakú dárdák, hol szórt tűzű fáklyák. Egyetlen felhő nélkül villant meg a mennynek halk villáma, mit északról orzott tüze gyújtott, s rajtaütött Latiarison; ¹⁴⁸ és most mindaz az apróbb csillag, amely csak az éjszaka csendje alatt fut az égen, délben tűnt fel; a Hold, miután egyesült neki szarva, s már, hogy megtelt gömbje, olyan volt, mint a fivére, ¹⁴⁹ elsápadt, amikor betekarta a földnek az árnya.	530
Títán ¹⁵⁰ is, miután a fejét a zenitre emelte, sűrű sötétséggel borította be lángszekerét, és megfosztotta a népet a nappal iránti reménytől, éjbe taszítva a földet; amint a thyesti Mykénai ¹⁵¹ éjjele, melyen a Nap megfordult vissza keletre.	535
Etna, Szicília szája, kohója a durva kovácsnak, ¹⁵²	540
	545

¹⁴⁸ Ti. *Iuppiter Latiaris*, bővebben ld. 52. lábjegyzet.

¹⁴⁹ Ti. a Nap.

¹⁵⁰ Ld. 28. lábjegyzet.

¹⁵¹ Mykénai: ósi város Argolisban, Danaus, később a Pelopidák, különösen Agamemnón székvárosa. Agamemnón apja, Atreus lemészárolta öccsének, Thyestésnek gyermekeit, és őket tálalta fel testvérének, amikor meghívta magához lakomára. Ezen szörnyűség láttán azt beszélték, hogy kocsiját akkor a Nap is visszafordította az égen.

¹⁵² Ti. Vulcanus, a tűz istene, Iuppiter és Iuno fia, Venus férje (gör. Héphaistos). Úgy tartották, hogy műhelye Szicília vulkánjában, az Etnában volt, ahol küklupszaival dolgozott.

feltárult, s lángnyelvei most nem az ég fele törtek:
 tűzhullámát Hesperióra okádtá. Kharybdis¹⁵³
 vért köhögött éjszín torkából fel, nyüszitettek
 vad kutyafalkák. Vestai oltártűz¹⁵⁴ is elillant,
 kettévált a latin szerződés ünnepi lángja,¹⁵⁵ 550
 s tört a magasba ikercsúcsával a thébai máglya¹⁵⁶
 mintájára. A föld megtorpant: tengelye mentén
 nem forgott, s remegő szikláit rázva az Alpok
 szórta az ősi havat. Théhs¹⁵⁷ felfújta a habját,
 és nyugaton Calpét¹⁵⁸ s Atlasz¹⁵⁹ csúcsát betemette. 555
 Sírtak a római istenek,¹⁶⁰ és izzadtak a Lárok,¹⁶¹
 kínját nyögte a város, a templomi áldozatot nem
 kérte a tűz, és átokverte madárhad a nappalt
 csúfította, vadak hagyták el az éjjeli erdőt,
 és Rómának a szívében fenemód letanyáztak. 560
 Emberi hangon bömböltek gond nélkül a marhák,
 számtalan emberi szörny született: torz testük, alakjuk,
 és az anyát megrettentette saját csecsemője;

¹⁵³ Veszedelmes örvény Szicíliában, a messinai tengerszorosban; megszemélyesítve egy tengeri szörny, ami a mélybe rántja a hajókat.

¹⁵⁴ Ld. 53. lábjegyzet.

¹⁵⁵ Utalás a *feriae Latinae* vagy *Latinae* nevű latin szövetségünnepre, amelyen *Iuppiter Latiaris*nak (ld. 53. lábjegyzet) mutattak be áldozatot az albai hegyen.

¹⁵⁶ Utalás a thébai történetre: Eteoklés és Polyneikés, Oidipus és Lokasté fiai a trónért viaskodva egymás kezétől estek el a thébai háborúban. Testüket ugyanazon a máglyán égették el, de gyűlöletük halálukban is megmaradt, olyannyira, hogy a halotti máglya tüze kettévált, és a lángok nem egyesültek.

¹⁵⁷ Ld. 101. lábjegyzet.

¹⁵⁸ Magas hegy a Gibraltári-szorosnál, egyike az ún. Hercules oszlopainak, a mai Gibraltár.

¹⁵⁹ Egy magashegység Mauretániában, a mórok földjén, Észak-Afrikában, Numidiától nyugatra.

¹⁶⁰ Egyesek szerint itt azokra a római istenekre kell gondolni, akik valaha halandó emberek voltak, de haláluk után istenekké váltak, mint Ianus, Faunus, Picus, Aeneas, Evander, Herkules, Latinus, vagy Romulus. Mások szerint ez a sor azokra az istenekre utal, akiknek tisztelete Trójából került át Latiumba.

¹⁶¹ Ld. 146. lábjegyzet.

Cumae¹⁶² jósnőjének az átkos versei járnak
közszájon. Kikben karjuk megvágva dühöt kelt 565
vad Bellona,¹⁶³ az isteneket zengik, s Kybelé-pap¹⁶⁴
rázva haját, ami véres, üvölti a nép fele gyászát.
Urnák összeszedett csontokkal telve zokogtak.
Nagy lárma, s fegyverropogás hallatszik a berkek
mélyén, és árnyak készültek a kézitúsára. 570
Elfut mind, ki falon kívül hasogatja a földet:
és a hatalmas Erinys¹⁶⁵ a várost körbekeríti,
szurkos fáklyával tüzes ostorként hadonászik,
és hajfürtje sziszeg, valamint Thebaei Agavét¹⁶⁶
őrjítette, a Fúria¹⁶⁷ mint forgatta Lycurgus¹⁶⁸ 575

¹⁶² Régi görög gyarmatváros Campaniában a tengerpart mellett, amelyet az oeilisi Kymé városa alapított. Itt volt Apollo legendás papnőjének, a Sibyllának leghíresebb jósdája Aeneas korában.

¹⁶³ Római hadistennő, a háború istennője, Mars női megfelelője, kísérőtársa: felesége, olykor nővére vagy lánya. Papjai, a *bellonariusok*, amikor áldozatot mutattak be neki, megvagták karjukat és lábukat, és vérüket ajánlották fel, sőt, olykor meg is itták, hogy elfogja őket a háborús lelkesedés. Ezt a véráldozatot március 24-én mutatták be, amely napot ezért *Dies sanguinis*nek vagyis „Véres napnak” nevezték.

¹⁶⁴ Kybelé phrygiai és általában elő-ázsiai istennő, Kis-Ázsiában tisztelték, rendszerint „Nagy istenanyának” is nevezték, és gyakran azonosították Rheával és Opsszal. Kultusza a második pun háború idején honosodott meg Itáliában, központja eredetileg Pessinós volt. Az istennő szobraként tisztelt meteoritot Kr. e. 204-ben innen vitték nagy pompával Rómába. Papjai eunuchok voltak, akik féktelen és vad vallási szertartások keretében, Bellona papjaihoz hasonlóan öncsonkításokat végeztek. Galatiában és Rómában galloknak, Tróásban daktylosoknak, Phrygiában korybásoknak, Krétán pedig kuréseknak nevezték őket. Ünnepe Megalesiának hívták.

¹⁶⁵ Erinysek, Eumenisek, Dírak, vagy Fúriák a harag és a bosszú szárnyas, kígyóhajú istennői, akik a föld alatt, az Alvilágban voltak otthon. Általában hármat említenek: Alléktó, a „szüntelen”; Tisiphoné, a „megtorlás”; és Megaira, az „irigy harag.” A természetellenes vétkeket büntették meg, különösen azokat a bűnösöket, akikre az emberi igazságszolgáltatás ökle valamilyen okból nem tudott lesújtani.

¹⁶⁶ Utalás Pentheus, Thébai királyának történetére, aki szembeszegült Bacchus (gör. Dionysos) kultuszával, amiért őt anyja, Agaué és a többi bacchánsnő bacchusi őrjöngésükben szétszaggatták.

¹⁶⁷ Ld. 165. lábjegyzet.

¹⁶⁸ Dryas thrák király fia, akire, amiért ellenezte, hogy Bacchust istenként tiszteljék, az istenség akkora őrjöngést küldött, hogy megölte magát.

vad lándzsáit, avagy bosszús Júnó,¹⁶⁹ ha Megaerát¹⁷⁰
küldte, hogy Alcidest¹⁷¹ rémítse, ki látta a Dist¹⁷² is.
Harsonaszó harsant, éjnek kormos kebeléből
akkora sóhaj tört ki a csendbe, amekkora zajjal
támadnak seregek. Látták, hogy a sullai¹⁷³ árnyhad
Mars mezején¹⁷⁴ feltűnve keserves jóslatokat zeng,
s látta a pór Anio¹⁷⁵ jeges árjából Mariusnak¹⁷⁶
felbukkanni fejét: megtört sírját odahagyta.

580

¹⁶⁹ Iuno (gör. Héra) Saturnus és Rhea lánya, Iuppiter nővére és felesége, az ég királynője, a házasság, a házaselet és a háztartás ősi latin istennője.

¹⁷⁰ Ld. 165. lábjegyzet. Utalás Hercules (gör. Héraklés) őrzöngésére: miután a hős teljesítette utolsó munkáját is Eurystheus megbízásából, és visszatért az Alvilágból, ősellensége, Iuno ráküldte Megairát. Herculest hatalmába kerítette az örület, amelynek következtében lemészárolta gyermekeit és feleségét, Megarát. Egy másik hagyomány szerint tébolyában tűzbe dobta fiait, majd miután kijózanodott, Megarát összeházasította bajtársával, Iolaossal, ő maga pedig örökre elhagyta Thébait, hogy másutt alapítson családot.

¹⁷¹ Alkaiosnak, Perseus fiának unokája, azaz Hercules.

¹⁷² Pluto (gör. Hádés), az Alvilág istenének neve, átvitt értelemben maga az Alvilág.

¹⁷³ Lucius Cornelius Sulla (Kr. e. 138–78) arisztokrata-párti hadvezér, aki legyőzte Mithridatész pontusi királyt. Miután visszatért Rómába, hatalmas vérfürdőt rendezett az időközben Marius és Cinna vezetésével hatalomra jutott néppártiak körében. Hírhedt *proscriptiói* (azon emberek névsorának kihirdetése, akiket bárki büntetlenül megölhet) révén az ellenpártot teljesen kiirtotta, az így elkobzott vagyont pedig szétosztotta katonái között. Ezt követően Róma feltétlen ura, élethosszig választott diktátora volt. Pacifikációját követően megerősítette a *senatust*, majd 79 elején lemondott a diktatúráról és visszavonult a közéletből.

¹⁷⁴ Sulla halála után állítottak neki egy emlékművet a Campus Martiuson. A rajta olvasható feliratot állítólag maga Sulla fogalmazta meg. E szerint egyetlen barátja sem tett neki szolgálatot, és egyetlen ellensége sem ártott neki anélkül, hogy maradéktalanul le ne rótt volna tartozását.

¹⁷⁵ Folyó Latiumban, ami Tibur mellett folyt és a Tiberisbe ömlött, ma Aniene.

¹⁷⁶ Caius Marius (Kr. e. 157–86) római hadvezér, aki Jugurthát és a kimbereket is legyőzte. Sulla ellenfele és a néppárt vezetője volt. Amikor Sulla Róma ellen indult és a várost elfoglalta, egy időre Afrikába menekült. A mithridatészi háború alatt pártja megerősödött, és visszatérését követően kegyetlen bosszút állt, különösen Sulla személyes barátain, majd Cinnával mindenféle választás nélkül magukhoz ragadták a konzuli hatalmat. Pár napra rá azonban Marius meghalt, Kr. e. 86. január 13-án. Sulla gyűlölete még a halott Mariust sem kímélte: maradványait kiszedette a sírjából és az Anio folyóba dobatta.

Jónak tűnt etruszk jóst¹⁷⁷ hívni az ősi szokásnak
 megfelelően. Akik közt Arruns volt legidősebb: 585
 Luca¹⁷⁸ kietlen városa volt neki otthona, értett
 villámok járásaihoz, még szinte meleg bél
 rostjaihoz, s bolygó szárnyasnak az égi jeléhez;
 mondja először, e nem természetes úton előtűnt
 gnómkat el kell mind pusztítani, és hogy a meddő 590
 méh átkos magját fálják fel a kőszivü lángok.
 Majd remegő polgár azt kapta parancsba, kerülje
 körbe a várost, és tisztító áldozatával
 pap, ki a szertartást végezheti, áldja falát meg,
 s állják körbe a hosszú határt, a határköveken túl. 595
 Kispapaság is jött, a togája gabinusi módra¹⁷⁹
 kötve; a vestai kart szalagos papnője vezette,¹⁸⁰
 ő egyedül nézhet rá trójai Palladiumra;¹⁸¹
 misztikus énekek, isteni sors őrzői utána,
 kik szokták fürdetni kis Almóban¹⁸² Kybelét is; 600
 balról jött, madarak röptét aki érti: madárjós,
 szent lakomák hét férfija, társai is Titiusnak,¹⁸³
 szent-pajzsot¹⁸⁴ boldog nyakkal hordó Salius-pap,¹⁸⁵

¹⁷⁷ Rómában az augurok (madárjósok, akik bizonyos madarak röptéből, énekéből, évéséből stb. jósoltak) egy papi testületet képeztek, ami jóstudományával együtt Etruriából származott.

¹⁷⁸ Város Etruriában, ma Lucca.

¹⁷⁹ A toga viselésének egy módja: feltúrve, rövidre kötve hordták. A Lárokat többnyire ilyen gabinusi módon felkötött togában ábrázolták.

¹⁸⁰ Vö. 53. lábjegyzet.

¹⁸¹ Minerva (gör. Pallas Athéné) istennő Trójában lévő szobra, ami mindig ott volt, védte a várost, és amit a hagyomány szerint Aeneas hozott magával Trójából, majd ezt követően Vesta templomában őrizték.

¹⁸² A Tiberis egyik kis mellékfolyója Rómától délre, amelyben Kybelé papjai (ld. 164. lábjegyzet) évenként megmosdatták az istennő szobrát.

¹⁸³ A *Titii Sodales* (Titius társasága) egy Titus Tatius szabin király által felállított papi testület volt Rómában.

¹⁸⁴ Az a szent pajzs, ami a monda szerint Numa Pompilius, Róma második királyának uralkodása idején hullott alá az égből, és aztán tizenegy másolatával együtt Rómában mint szentséget őrizték.

s büszke fején a hegyes főveget mutogatva a flamen.¹⁸⁶
 S míg hosszan kígyózva a városon át tekeregnek, 605
 menyeyi villámnak szétszórt parazsát szedegette
 Arruns, bús morgás közepette a földbe takarja,
 s szent helyé teszi; majd a nyakánál fogva kiválaszt,
 s egy hímet visz az oltárhoz. Már kezdi a borral
 önteni, kampós késéről sós lisztdara hullik; 610
 ám nem kedves az isten előtt: vergődik az állat
 hosszan, s csak miután szarvát körülállva lefogták,
 s térdre rogyott, kínálta nyakát fel s adta magát meg.
 Tátongó sebe nem spriccelt vörös-árnyalatú vért,
 átokverte fekália folyt ki helyette belőle. 615
 Döbbsen sápadt Arruns el e szörnyü jelektől,
 és a kivágott szervekben kémlelte az égdüht.
 Rémítette a szín is a jóst: a fehér beleket csúf
 foltok festették alvadt vérrel feketére,
 és hol a vér kifakadt, késsel tarkázta be sűrűn. 620
 Búzós nyálka szivárog a májból, míg vele szemben,
 látja, az ér fenyeget.¹⁸⁷ Fuldokló rostja tüdőnek

¹⁸⁵ A Salius-papok Numa által Mars tiszteletére alapított, kezdetben tizenkettő, később huszonnégy papból álló testület, akik március elején bizonyos dalokat énekelve, fegyvertáncsal bejárták a várost. Az ő feladatuk volt az *ancile*-pajzsok (ld. 184. lábjegyzet) őrzése. Tagjai csak olyan patrícius származásúak lehettek, akiknek mindkét szülője életben volt.

¹⁸⁶ Valamelyik istenség papja. Legfőbb volt a *flamen Dialis*, Iuppiter papja, aki számos kiváltsággal rendelkezett, *lictor* (nagyobb tisztviselő közszolgája) kísérete, és *sella curulis*a (Etruriából átvett, elefántcsonttal kirakott hivatali szék, amelyet az előkelőbb római tisztviselők használtak) is volt. Kiváltságai mellett azonban megszorításai is voltak: nem ülhetett lóra, nem érinthetett piszkos állatot vagy tárgyat, éjjel nem mehetett ki a városba stb. Felesége Iuno papnője volt (*flaminica*), akitől nem válhatott el, s ha megölte, hivataláról le kellett mondania. Volt még ilyen papja Marsnak, *flamen Martialis*, továbbá Romulusnak, *flamen Quirinalis* néven. Ők hárman voltak az ún. *flamen maiores*, akik csak patríciusok, míg ezzel szemben a *flamen minores*, akikből tizenkettő volt, csak plebeiusok lehettek.

¹⁸⁷ A belsősegekből való jóslás során, különösen, ha a májból jósltak, az volt a szokás, hogy a jóspap két részre osztotta a szervet: az egyik őket, a másik az ellenséget jelké-

rejtőzik, s nincs létszervek közt hártya, csak éppen.
 Fekszik a szív renyhén, a belek nyílásaiból genny
 tódul, a bélrendszer kamrái pedig kihatadnak. 625
 S ím, oly szörnyűség tűnt fel, mi veszélyes a bélben:
 látja, a máj egyik csúcsát tömegével a másik
 csúcs nyomorítja. A jó rész ernyedten s betegen csüng,
 s lüktet a rossz: pumpálja a vért élénken az érfal.
 S rögtön, amint ebből felfogta a nagy veszedelmet, 630
 felnyög: „Aligha szabad szándékaidat kimutatnom,
 isten, a népek előtt; s te se kedveled áldozatunkat,
 nagy Jupiter, s a leölt bika teste a styxi¹⁸⁸ haboknál
 élő istenek otthona. Félsz dermeszti a nyelvünk;
 ám, ami jön, félelmünkénél szörnyűbb. De az ég bár 635
 kedvezne, s tévedne a rost; bár mind, mi Tagestól¹⁸⁹
 van, ki az első jós, mese volna!” Így énekel Arruns,
 csúri-csavarja a szót, ködösít, hogy rejtse a jósjelt.
 Ám Figulus,¹⁹⁰ ki az isteni titkokat és az eget jól
 érti, akin csillaglátásban egyiptomi Memphis¹⁹¹ 640
 sem tesz túl, s jobban számlálja a csillagidőt is,
 így szólt: „Most vagy kezdetek óta bolyong a világunk,
 s rend nélkül sodródnak a csillagok erre meg arra,
 vagy, ha a végzet uralja, veszélyben az emberiség, és
 bajban a város. Vajh, ketté fog-e válni a föld, vajh, 645

pezte. Itt az ellenséges rész, ami jelen esetben Caesart jelenti, a legveszedelmesebb előjelekkel fenyeget.

¹⁸⁸ Folyó az Alvilágban, amelyre az istenek esküdtek, átvitt értelemben maga az Alvilág.

¹⁸⁹ Etruriai isten vagy hős, Iuppiter unokája, aki a monda szerint a földből kelt ki, és az etruszkokat többek közt a jóslás tudományára tanította. Vö. Ov. *Met.* 15, 558–559: „ottlakozók a Tages nevet adták néki; az etruszk / nép legelőször tőle tanult a jövőbe belátni.” (Ford. Devecseri Gábor).

¹⁹⁰ Nigidius Figulus, pythagoreus filozófus, ismert nyelvtanár és asztrológus Cicero korából. Gellius Varro mellett a legtanultabb rómaiként említi.

¹⁹¹ Város Közép-Egyiptomban. Az ókori Egyiptom második legfontosabb városa volt, de Alexandria megalapítása után elvesztette korábbi jelentőségét. Az egyiptomi pap-ság különösen híres volt asztrológiában és jóstudományokban való jártasságáról.

elsüllyednek a városok, és forró lesz az enyhe
 éghajlat? Hazugul termést nem hoznak a szántók,
 s minden víz mélyén méreg fog majd kavarni?
 Mily vésszel, mily kórral akartok sújtani minket,
 istenek? Erre a korra sokak végnapjai gyűltek 650
 össze. Ha ég magasán fenyegetve lobogna Szaturnusz,
 és feketés tüzeket lődözne fagyos sugarával,
 deukalióni¹⁹² esőket Aquarius¹⁹³ öntene minden
 földre, s a tengeri ár mélyén rejtőzne a száraz.
 Phoebus,¹⁹⁴ most hergeld fel a vad Nemeaei Oroszlánt¹⁹⁵ 655
 ostorral: tüzözön hullámszava végig a bolygón,
 és forrón perzselne az égbolt lángszekeredtől.
 Most e tüzek helyükön vannak. De te, Mars, ki dühöt vad
 Scorpio¹⁹⁶ tűzfarkába tesz, s ollóiba lángot,
 mily szörnyűséget forralsz? Nyugaton lehanyatlik 660
 mélyre nyugodt Jupiter, bágyadt Venus üdvteli fénye,
 egyhelyben toporog Merkúr, ki különben igen gyors,
 s Mars az eget maga bírja. Miért hagyják el az útjuk
 csillagaink, a sötét univerzumban hova mennek,
 s mért ragyog annyira teste a kardviselő Orionnak?¹⁹⁷ 665
 Háborunak fenyeget dühe, s eltorzítja a törvényt
 ércöklével egészen: erény helyébe a szörnyű
 bűn lép majd, s el fog húzódni sok évig e téboly.
 Hogy vessen véget neki, mért is kérjük az istent?

¹⁹² Deukalión: Prométheus és Klymené fia, uralkodó Phythiában, Thesszáliában, Pyrrha férje. A világot elpusztító özönvíz után csak Deukalión és Pyrrha maradtak életben, és úgy teremtették újra az emberiséget, hogy köveket dobáltak a hátuk mögé, amelyek emberré váltak. Azokból a kövekből, amelyeket Deukalión dobott hátra, férfiak, amelyeket pedig Pyrrha, nők lettek.

¹⁹³ Vízöntő csillagkép.

¹⁹⁴ Ld. 19. lábjegyzet.

¹⁹⁵ Oroszlán csillagkép. Hercules Eurystheustól kapott első munkája a nemeai oroszlán megölése volt. Miután végzett vele, Iuppiter, fia tiszteletére, emlékül az égen helyezte el az állatot.

¹⁹⁶ Skorpió csillagkép.

¹⁹⁷ Orion csillagkép. Felkelte és lenyugta vihart jelentett.

Mert úrral jön a béke. Vezesd hát, Róma, a rossznak
 láncolatát szakadatlanul, és a csapásokat is nyújtsd
 hosszú időre: szabad csak a polgárháboruban vagy.”
 Rémítette a jóslat a népet, amely remegett már,
 s most még szörnyűbb vész nyomorítja: amint leszalasztja
 thébai bor thrák¹⁹⁸ bacchánsnőt¹⁹⁹ Pindus²⁰⁰ tetejéről,
 úgy rohan át egy asszony a döbönt római utcán;
 hogy Phoebus²⁰¹ tüzesíti a keblét, felfedi, s így szól:
 „Merre viszel, Paeon?²⁰² Hova hurcolsz engem a felhők
 közt, mely földre? A barlangos pangaioni²⁰³ hólánc,
 s Haemus²⁰⁴ bérce alatt a Philippi²⁰⁵ mező van előttem.
 Honnan ez örület, ó, Phoebus,²⁰⁶ mondd, római pajzson
 római dárda miért pattan? Mire harc? Hol a barbár?
 Messzire merre viszel? Távolba vezetsz, hol a Nap kel,
 és hol egyiptomi Nílus a tengeri habba özönlik:
 ismerem én, aki itt fekszik fővenyén a folyónak
 torz testtel. Habozó Syrtis²⁰⁷ van alattam, a lángos

¹⁹⁸ Ld. 86. lábjegyzet.

¹⁹⁹ Őrjögő, dorbézoló nő Bacchus kíséretében. Vö. 166. lábjegyzet.

²⁰⁰ Hegy Thesszáliában.

²⁰¹ Ld. 19. lábjegyzet.

²⁰² „Gyógyító”, az istenek orvosa, Apollo mellékneve. Vö. 19. lábjegyzet.

²⁰³ Hegység Thrákia és Makedónia határán, gazdag arany- és ezüstbányákkal.

²⁰⁴ Hegység Thrákia északi részén, amelynek lábánál feküdt Philippi városa, ma Balkán-hegység.

²⁰⁵ Város Makedóniában, ahol Kr. e 42-ben Antonius és Octavius legyőzte Caesar gyilkosait, Brutust és Cassiust. Vergilius óta szokássá vált a római költészetben Philippi és Pharsalia síkját „összemosni.” Ugyanakkor két Philippi nevű város is ismeretes volt az ókorban. Az egyik, amire nyilvánvalóan itt gondolni kell, Makedóniában volt, és jelen esetben ez szerepel Thesszália szinonimájaként, ahol a Caesar és Pompeius közti döntő ütközet is zajlott Kr. e. 48-ban (vö. 1. lábjegyzet). A másik, amiről a szöveg beszél, Thrákiában volt a Haemus hegységénél, jóval távolabb az előbbtől. A pharsalosi csata azonban, mint tudjuk, Thesszáliában zajlott, tehát világos, hogy Lucanus itt a Makedóniában található Philippire gondol.

²⁰⁶ Ld. 19. lábjegyzet.

²⁰⁷ Ld. 82. lábjegyzet.

Líbia most, hova Emathiának²⁰⁸ a gyászos Enyo²⁰⁹
 úzte a hadseregét. Most felhőlepte kobakját
 látom az Alpoknak meg az égbedőfő Pyrenaeust.²¹⁰
 Újra hazám székvárosa tűnik elémbe: kegyetlen 690
 háboru dúl, a Szenátusban vértócsa középült.
 Újra viszály támad, megyek ismét át a világnak
 tájain. Add, hogy egy új partról szemléljem a tengert,
 s új földről; Phoebus,²¹¹ már láttam előtte Philippit.”²¹²
 Szólt, s fáradtan a földre hanyatlik, a tébolya elmúlt. 695

²⁰⁸ Tartomány Makedóniában, a vele határos Thesszália szinonimájaként szerepel, vö. 1. lábjegyzet.

²⁰⁹ Hadistennő, a latin Bellona, vö. 163. lábjegyzet.

²¹⁰ A Pireneusok. Utalás a mundai csatára, vö. 14. lábjegyzet.

²¹¹ Ld. 19. lábjegyzet.

²¹² Ld. 205. lábjegyzet.